Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Digitale Bibliothek des Sondersammelgebietes Vorderer Orient

XVIInci asır sazşairlerinden Kayıkcı Kul Mustafa ve Genc Osman hikâyesi

Köprülü, Mehmed Fuad

İstanbul, 1930

urn:nbn:de:gbv:3:5-984

Visual Library

7357

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Türk Sazşairlerine âit metinler ve tetkikler

V

XVII nci asır Sazşairlerinden

KAYIKCI KUL MUSTAFA

ve

GENC OSMAN HİKÂYESİ

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat
Istanbul Darülfünununda "Türk edebiyatı Tarihi„ Müderrisi

Istanbul
Evkaf Matbaası
1930

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

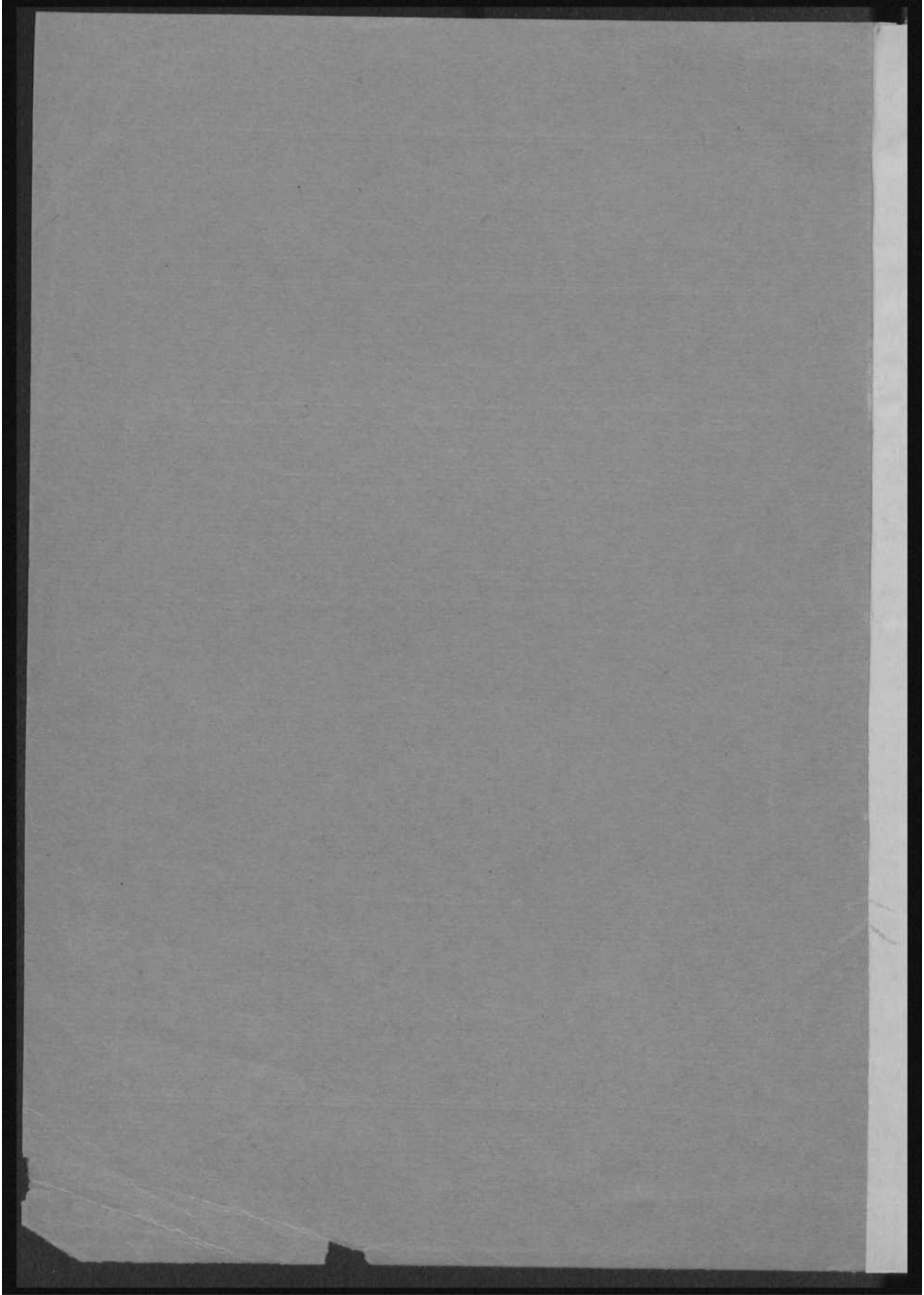
Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Türk Şazşairlerine âit metinler ve tetkikler

V

FAHRİ BİLGE
KÜTÜPHANESİ
7357

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

Basılanlar :

I — Köprülüzade M. Fuat : Gevheri [XVII nci asır Sazşairlerinden]
II — Köprülüzade M. Fuat : Erzurumlu Emrah [XIX ncu asır Sazşairlerinden]
III — Sadettin Nüzhet : Pir Sultan Abdal [XVII nci asır Sazşairlerinden]
IV — Köprülüzade M. Fuat : XVI ncı asır sonuna kadar Türk Sazşairleri
V — Köprülüzade M. Fuat : Kayıkcı Kul Mustafa ve Genc Osman hikâyesi

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat
İstanbul Darülfünununda "Türk edebiyatı Tarihi„ Müderrisi

XVII nci asır Sazşairlerinden

KAYIKCI KUL MUSTAFA

ve

GENC OSMAN HİKÂYESİ

Metinden hâriç bir notayı hâvidir

İstanbul
Evkaf Matbaası
1930

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Universitäts- und Landesbibliothek
Halle
Zweigbibliothek
Vorderer Orient

04SA 2552

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

XVII nci asır sazşairlerinden

KAYIKÇI KUL MUSTAFA

I

Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde, Dördüncü Mehmet devri sazşairlerinden "İtâkî عتاقی„ nın garip bir sergüzeştini anlatırken, o münasebetle birtakım sazşairlerinin isimlerini de zikreder: " amma acîp çöğür çalardı. Kuroğlu (Köroğlu?), Kuloğlu, Fartaloğlu, Kayıkcı Mustafa, Gedik Süleyman, Kayıkcılar Mustafası, Gedâ Muslu, Türabî, Gedâyî, Kâtibî ve sairleri ne bunun gibi çöğür çalabilirler; ne de bu gûnâ ma'nalı, muhrık eş'ar söylemeğe kadirdirler. Zira sözünde te'sir vardı ki üstaddan feyzalup mutasavvıfâne güftarlı, merd-i suhandan olmuşdı„ [Seyahatnâme, C. 5,S. 283]. Evliya Çelebi, kendi devri çöğürcülerinden bahsederken, bu sazın " levendâne, beş kıllı, tahta göğüslü, yirmialtı perdeli, gövdesi büyük bir saz olduğunu, ve ekseriyyetle Yeniçeri oçağına mahsus bulunduğunu söyledikden sonra, bunu çalmakda mehâreti olanları da sayar: Demiroğlu, Molla Hasan, Kuroğlu, Gedâ Muslu, Kara Fazlı, Celep Kâtibî, Sarı Mukallid, Kayıkcı Mustafa, Celep Gedâyî, Hâkî, Türabî„ [Seyahatnâme, C. I, S. 638-639]. Evliya Çelebi'nin bu ifâdesinden istidlal edilen şudur: bu şairler onunla muasırdırlar, ve Evlıya onların eserlerine, çöğür çalmakdaki mehâretlerine pek âlâ vâkıftır. Bunlardan bir kısmine yetişmemiş olsa bile, yetişenlerden aldığı mâlûmata istinâden bu mukayeseyi yapıyor.

Filhakika XVII nci asır, sazşairlerinin pek ziyade çoğaldığı, ehemmiyet kazandığı bir devirdir. Eski mecmualarda bu asırdan kalma birçok destanlara, koşmalara, varsağılara tesadüf olunur. İşte bu devre âit bir mecmuada "Kayıkcı Mustafa„ namına mukayyet bulduğumuz bir manzûme, şüphesiz Evliya'nın bahsettiği Kayıkcı Mustafa'ya âittir. Manzûmenin, Dördüncü Murad'ın İran seferleri münasebetiyle söylenmiş olması da bunu te'yit eder:

1

Hazret-i Eyupda kılıç kuşandı
Gittigi yollara kumaş döşendi
Kızılbaş da korkdu kendi uşandı [1]
Sultan Murat geldi açılın dağlar

[1] Uşanmak, eski türkcede„kırılmak, parçalanmak" ma'nalarına gelir. XIII üncü asırdan başla-

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

2

Hezaran kalkanlar yahşı kolçaklar
Pürsilah olmuştur önde köçekler
Baş eğin selama durun çiçekler
Sultan Murat geldi açılın dağlar

3

Hakikat bülbülü öter gül ister
Yavru şâhin turna kovar tel ister [1]
Kakımış aslandir şimdi çöl ister [2]
Sultan Murat geldi açılın dağlar

4

Şimdengeru Bagdad bizim ilimiz
Varın tedârik görünüz çölünüz
Kürdistan beğleri solda durunuz
Sultan Murat geldi açılın dağlar

5

Kul Mustafa'm bunu böyle söyledi
İndi aşkın deryasını boyladı
Kuloğlu'da muhanneslik eyledi
Sultan Murat geldi açılın dağlar

Kayıkcı Mustafa'nın kendisini "Kul Mustafa„ diye zikretmesi, eski Osmanlı saltanatı ıstılâhınca, kul tâifesine mensup olduğuna alâmettir. Bu manzûme, onu, sultan Murad'ın İran seferlerinde bulunan ordu şairlerinden addetmemize imkân veriyor. Son parçada muhanneslik ettiğinden bahsolunan "Kuloğlu„ o devrin ma'ruf ve değerli sazşairlerinden olup, anlaşılan, Kayıkcı Mustafa ile aralarında bir rekabet mevcuttur.

XXII nci asrın meşhur hezilcilerinden "Küfrî Bahayî„ [3] nin (hi-

yarak XVII inci asra kadar eski Anadolu metinlerinde, meselâ Selçuki devri şairi "Ahmet Fakih„de, "Süheyl-ü- Nevbahar„da, Edirneli Nazmi' nin "Divan-ı türki-i basit„ inde bu kelimeye tesadüf olunur. Diger türk lehcelerinde de bu kelime aynı ma'nada kullanılır.

[1] Eski Osmanlı ordularında kahramanlar başlarına türna telı takarlardı. Tafsilât içün bakınız.: Köprülüzade Mehmet Fuat, Millî Edebiyatın ilk mübeşşirleri, 1928, s. 72.

[2] "Kağan aslan„ ta'birine daha "Dede Korkut„ hikâyelerinden başlayarak, XVII inci asır tarihî eserlerinde bile tesadüf olunur.

[3] İstanbulda doğmuş olan bu şairin ismi Hasan'dır. Şiirlerinde Bahayî بهايى mahlasını kullanır. Nücum ilminde mehâreti oldugundan müneccimbaşı olmuş idi. Tabiati hezle ve hiçve mâil olmağla o vâdîde eserler yazmiş ve asıl şöhretini bunlarla kazanmıştır. küfrî كفرى lakabını alması da bundan dolayıdır. Yoksa, şiirlerinde san'at itibariyle bir kıymet yoktur. Vefatı 1071 dedir [Rıza tezkiresi, S. 19; — Safai tezkiresi, بهايى maddesinde, husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında; Belig, نخبة الاثار لذيل زبدة الاشعار müellifin el yazısiyle yazilmiş nushası Darülfunun kütüphânesinde; Şeyhî, ذيل الذيل شقايق, S. 740, Darülfünun yazmaları arasında].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

cri 1056) senesinde olacak vak'aları muhtevî hezlâmiz , mensur bir "Ahkâm-ı Külliye Risâlesi„vardır. Hususî kütüphânemizde mevcut olan bu risâlede tesadüf ettiğim şu fıkra, Kayıkcı Mustafa'ya âittir: "... ve dahi şuarâ tâifesinin erbab-ı devlet ve eshab-ı izz-ü rif'ate verdikleri kasâid-i selîse ve tevârih-i nefîse zımnında sıla ve ihsan ümidi me'mul iken cevr-i fıravan ile degnek ve kötek yemelerine, amma Kayıkcı Mustafa deyişlerine ve tekerlemelerine ziyade îtibar ve tevkir etmelerine...„[1]. bizim kılasik şairlerin halkşairlerimize karşı besledikleri tezyifkâr hislerin bir neticesi olan bu ifâde, iki noktainazardan dikkate şayandır :

1 — Kayıkcı Mustafa 1056 senesinden daha evvel şöhret kazanmış bir sazşairidir.

2 — O devrin muhtelif sazşairleri arasında da Kayıkcı Mustafa bâriz bir şahsiyettir.

İşte bu sûretle Küfrî Bahayî'nin ifâdesi de, yukarıda verilen mâlûmatı te'yit etmiş oluyor . Evliya Çelebi'nin Kayıkcı Mustafa'dan başka bir de Kayıkcılar Mustafası'ndan bahsetmesi, pek kuvvetle tahmin edilebilir ki bir tab' veya istinsah hatasından ileri gelmiştir. Şairimiz ekser eserlerinde kendisini sadece " Kul Mustafa „ diye zikrettiği içün, mecmualarda " Kayıkcı Mustafa „ adına nâdiren tesadüf olunur. Yalnız *Pertsch*'e göre, Berlin umûmî kütüphânesi türkce yazmaları arasında bir mecmuada "Kayıkcı Kara Mustafa„ adına rast gelindiği gibi [S.312],Viyana kütüphânesindeki bir mecmuada da"Kayıkcı Mustafa„ismi geçer [*Flügel'in* Viyana şark yazmaları Kataloğu, I, 709]. Mâmâfî yine ayni mecmuada "Kul Mustafa„ ismi de mezkûrdur. Ayni mecmuada Kayıkcı Mustafa ile Kul Mustafa'nın ayrı ayrı zikredilmesi, bunların iki ayrı adam olduğuna delâlet etmez. Kezâlik yine Berlin türkçe yazmaları arasında bir mecmuada sadece Mustafa adına mukayyet eserler de vardır [S. 320, 323]. Acaba bu Mustafa bizim şairimizden ayrı bir şair midir?Bu da kat'i olarak söylenemez. Çünki, tetkik ettiğimiz mecmualarda "Kul Mustafa„ mahlaslı bâzı manzûmelerin üstün-

[1] Müneccimlerin her yeni sene girmeden evvel bu yolda zâyiçeler yapmaları usuldendi . Bilhassa müneccimbaşıların , hükümdarlara takdim içün böyle zâyiçe tertip etmeleri vazifeleri icâbındandı. Müneccimbaşı olan Küfrî Bahâyi'nin de bu usûle riâyet etmesi pek tabiîdi. Ancak , bahsettiğimiz „Ahkâm-ı külliye Risâlesi„ o cins eserleri taklîden hezil vâdisinde yazılmış — bir parça Lâmiî'nin, Niksârîzade'nin نفس الامر نامه leri tarzında — bir eserdir [Lamiî'nin risâlesi basılmamıştır ; bir nushası husûsî kütüphânemizdedir . Niksârîzade'ninki Millî Tetebbu'ler Mecmuasın'da neşrolunmuştur: N. 3, S. 571-576; Eski hayatı, telakkileri, âdetleri, hattâ kıyâfetleri anlamak husûsunda bu eserlerin büyük ehemmiyeti vardır]. Küfrî Bahâyî'den evvel, XV nci asır sonlarında ve ya XVI ncı asır başlarında yaşayan şair Nasûhî نصوحی nin de böyle hezlâmiz bir takvim yazdığını tezkir-i Suarâ müellifi Sehî söyliyor; ve hatta ondan küçük bir parça da naklediyor[Sehî tezkiresi, S. 100] .

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

de sadece Mustafa yazıldığını çok defâ gördük. Kul Mustafa'nın yaşadığı zamana âit bâzı destanlarda yalnız " Mustafa „ ismine tesadüf ettiğimiz de oldu. İşte bu îtibarla biz " Kayıkcı Mustafa, kul Mustafa, Mustafa„isimlerini taşıyan bu manzûmelerin aynı adama âit olduğunu tahmin ediyoruz. XVII nci asır zarfında bizim şairimizden başka "Kuloğlu Mustafa efendi„ adlı meşhur bir tekye şairiyle [1], "Âşık Mustafa„ adlı dîger bir sazşairi daha mâlûmumuzdur [2] .XVIII inci asır Cezâyer türk sazşairleri arasında sadece "Mustafa„ adıyla şiirler yazan bir şairin mevcudiyetini biliyorsakda, bunun, burada neşrettiğimiz şiirlerle hiçbir alâkası yoktur [3] .

Kayıkcı Mustafa' nın, İkinci Osman'ın şehâdetinde alâkadâr olan Kayıkcı Mustafa olmadığı da pek tabîîdir [4] .

II

Kul Mustafa'nın tarihî Türkü ve Destanları

Kitabımızın ikinci kısminde, Kul Mustafa'nın, Dördüncü Murat devrinde Bagdad'ın ilk muhâsarasında şehit olan"Genç Osman„ adlı bir kahraman hakkındaki destanından uzun uzun bahis vardır. Sair sazşairleri gibi, yaşadığı devrin hâdiselerine çok alâkadâr olarak onlar hakkında türküler, destanlar söylediği anlaşılın Kul Mustafa'nın elimizde tarihî mâhiyette birkaç eseri daha vardır ki, onları neşir ve tahlil ederek, hikâye edilen hâdiseler hakkıdda olduğu kadar şairin hayatı hakkında da biraz daha mâlûmat elde edebileceğiz. Bunlardan birincisi Acem Şahına hıtâben yazılmış olup tahmînime göre Dördüncü Murad'ın

[1] Dördüncü Murat devri adamlarından olan Kuloğlu Mustafa efendi, Halvetiyye-i-Uşşakiyye tarıkına mensup şeyhlerden Gelibolu'luÂlim Sinan efendi halifelerinden bir şairdir.„Masâbih-i-şerif"i türkceye nazmen tercüme etmiş,bir de Mevlut yazmıştır. (1045)de ikmal ederek "Divan-ı- hümayun„ namını virdiği divanı da vardir [Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. I, S. 146] .

[2] Jean Deny , bu Mustafa'nin dört parça koşmasını neşretmiştir ; bu koşmalar, İspanyolların 1784 senesinde Cezâyer'e yaptıkları hücm hakkındadır [Chansans des Janissaires turcs d'-Alger, Mèlanges René Basset, Paris , 1925, tirage a part , p. 114] . j. Deny bu mühim eserinde bu مصطفى بن حسن tarafından yazılmiş olan bir mecmuayı — eski ta'biriyle Cönk جونك — tetkik eylemiştir [j . Deny'nin bu eseri hakkında bakınız : Köprülüzade M. Fuat , Turkiyat Mecmuası , C. 2, S. 512 - 518] .

[3] Gırit hakkında uzun bir destanı ve sair bâzı manzûmeleri elimizde olan bu şair hakkında " xvu inci asir sazşairleri „ ünvanı altında yine bu külliyat içinde neşredilecek eserimizde mâlûmat vardir.

[4] Katip Çelebi, Fezleke, C. 2, S. 53; Naîmâ, yeni basma, C. 2, S. 315.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

"Revan„ seferi münasebetiyle söylenmtştir. Elimizde bu manzûmenin birbirinden oldukca farklı iki şekli vardır ki, daha kolaylıkla mukayese içün ikisini de yanyana neşrediyoruz [1] .

A	B
1	1
Vaktine hâzır ol ey Acem şâhı	Hazir ol vaktine ey Acem şâhı
Magripden üstüne asker geliyor	Magripden üstüne asker geliyor
Yıkacaktır tacın ile tahtını	Dokuzbini atlı onbini yaya
Sultan Murat Han'dir kendi geliyor	Köprüloğlü binmiş kendi geliyor
2	2
Sultan Murat Han'dir gelen kendidir	Allah Allah didik vardık berüden
Otuzbini zırhlı kırkbiń hindidir (?)	Koç yiğitler şikâr aldı surüden
Kaçamazsin âhır vaktin şimdidir	Cansız duvarları itüp yürüden
Kırk elli bin Ehl-i-tımar geliyor	Hacı Bektaş Velî binmiş geliyor
3	3
Ellibin de benim benim diyici	Ellibini benim benim diyıcı
Altmışbin de şirin cana kıyıcı	Altmışbini tatlı cana kıyıcı
Yetmişbin de siyah postal giyici	Yetmişbini demir zırhlar giyici
Seksenbin de Tatar Han'dan geliyor	Seksenbini Tatar Han'dan geliyor
4	4
. . . . . [eksiktir]	Çıksın yücesine yarin gözeten
Sultan Murat yeryüzünün halifesi	Çevirmez yüzünü oklan kazadan
Sultan Hacı Bektaş anın velîsi	Çekmiş Zülfikarın arşa uzadan
Yetmiş bin de Serdengeçti geliyor	Tanrının arslanı Ali geliyor
5	5
Kul Mustafa'm dir muhabbete doyulmaz	Kul Mustafa'm eydür dillerde destan
Ceng içinde şirin cana kıyılmaz	Yerinden oynadı ol Arabistan
Gökdeki yıldızdan çoktur sayılmaz	Kırkbin Cezâyer'den kırkbin Tunus'dan
Hacı Bektaş köçekleri geliyor	Seksenbin askerle Hünkâr geliyor

Bu iki şekilden birincisi yânî *A* rivâyeti, doğrudan doğruya Sultan Murad'ın İranlılara karşı hareketini gösteriyor; *B* rıvayetinde ise, (N. I) de Köprülüoğlu'nun ve, (N. 5)de Hünkâr'ın hareketi mevzu-i bahisdir. Bu iki rivâyetin (N.I, 3) Kıt'aları tatâbuk ettigi halde, dîger kıt'alar her ikisinde de farklıdır. Görülüyor ki her iki rivâyet de aynı müşterek esasdan gelmedir. Yalnız *A* rivâyeti, Sultan Murad'ın hareketinden bahsettiği cehetle daha doğrudur. *B* rivâyetinde Köprülüoğlu'nun ve Hünkâr'ın karışdırılması tamamiyle tahriftir. Ylnız, bu son rivâyetteki üç

[1] *B* şekli Konya'da çıkan Babalık gazetesinde M . Zeki bey tarafindan neşredilmişsede, onu , elimizdeki bir nusha ile karşılaşdırarak yukarıki şekli vücûde getirdik.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

kıt'a (N. 2, 4, 5,) daha düzgün ve insicamlı görünuyor [bu rivâyet enönce M. Zeki bey tarafından Konya'da çıkan Babalık gazetesinde neşredilmişdir, 10 sefer 1348-1929 nushasında]. Bu *B* rivâyetinin, Karaca Oğlan'a isnat edilen ve Sadettin Nüzhet bey tarafından neşrolunan [Karaca Oğlan, Konya, 1927, S. 63] bir manzûmeye daha ziyade yaklaşdığı görülmektedir: Çüngü onda Ahmet Paşa'nın Nemse Kıralı üzerine hareketinden bahsolunuyor ki, bu Ahmet Paşan'ın Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa olduğu muhakkaktır. Görüliyor ki *B* rivâyeti, *A* rivâyetiyle Karaca Oğlan'ın bu manzûmesinin-tarihî vak'alara tamâmen mugayir bir şekilde- birleşmesinden doğmuş bozuk ve muahhar bir şekildir [1].

[1] Sadettin Nüzhet beyin neşrettiği bu manzûmeyi buraya aynen naklediyorum. Kul Mustafa'nın manzûmesiyle mukayese idilince, şairimizin "Karaca Oğlan„üzerinde de müessir olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Karaca Oğlan'ın XVII nci asır sonlarında şöhret kazanmış bir sazşairi olduğunu vaktiyle izah etmiştim (Türkiyat Mecmuası, C.2,S.502—505]. Muahharen Sadettin Nüzhet bey de bu fikrime iştirak etmiştir [Halkbilgisi Mecmuası C. 1, S. 131]. İşte bu itibar ile, Karaca Oğlan üzerinde, kendisinden biraz evvel yetişen Kul Mustafa'nın böyle bir te'sir icra etmesi gayet tabiîdir .

1

Hazır ol vaktine Nemse Kıralı
Yer götürmez asker ile geliyor
Patriklerin inmiş tahtdan diyorlar
Bir Halife kalmış o da geliyor

2

Yetmişbin var siyah postal giyecek
Seksenbin var Allah Allah diyecek
Doksanbin var tatlı cana kıyacak
Yüzbini de Tatar Han'dan geliyor

3

Gelen Ahmet Paşa'm kendidir kendi
Altmışbin dalkılıç kusûru hindî
Kaçma kâfir kaçma ölümün şimdi
Hacı Bektaşı Velî kalkmış geliyor

4

Şevketlü efendim sultanı vezir
Altmışbin kılıçlı yanında hazır
Deryalar yüzünde boz atlı Hızır
Benli boza binmiş o da geliyor

5

Karaca Oğlan der ki burda durulmaz
Güleç yüze tatlı söze doyulmaz
Gökdeki yıldızdan çoktur sayılmaz
Yedi ıklim dört göşeden geliyor

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Kul Mustafa'ya âit ikinci bir destan da, Nazmi Toğrul beyin"Çorum tarihi ve coğrafiyası„ adlı eserinde neşredilmiştir [Çorum vilâyet matbaası, 1927, S. 52 -54] . Nâşirin, Corum millî kütüphânesinde mevcut yazma bir Füzülî dîvanının boş sahifelerinde bulduğu bu destan, maalesef bir çok yanlışlıklarla doludur. Birçok mısra'larında vezin ve kafiye bozuktur. İsimler de birçok tahriflere uğramıştır. Çorum tarihine âit mühim tafsilatı ihtiva eden ve"kaside Kapusuz hakkında„serlevhası altında bulunan bu uzun destanı buraya aynen naklediyorum:

1

Yine zuhur eyledi askeri tuğyan
Erzurum vâlisi inhizam itti gitti (?)
Şevketlü Padişaha eyledi ısyan
Asker-i İslama sui-kast itti gitti (?)

2

Zaptına âciz (dir) beğlerbeğiler
Sıvas il(leri) ne ateş kodular
Ön idüp her yere kolcu saldılar
Uğradığı yerleri berbat itti gitti (?)

3

Binyediyüz diyu geldi haberi
Ötuz bölükbaşı yekpâre çeri
Amasya şehrine vurdu pençe (yi)
Nâle zârı ayyuka yitti gitti

4

Merzifon üzerine yeğin vardılar
Âletlerin kurup cenge durdular
Hikmet-i ilâhî şehri bozdular
Koç yiğitler kırıldı kelleler gitti (?)

5

Biriküp Çorum'u almak kastına
Cümle meşveretler bunun üstüne
. . . . . (Eksiktir)
Arabilik (Arapgir?) eşkıyası imdat gitti (?)

6

İşidildi bu haber Çorum'da heman
Haci köyü Gümüş eyliyor fegan
Dögenci çayrında oldular mihman
Çorum'a ilçiler hem geldi gitti

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

7

Yazmışlar Çorum'a virmeziz aman
Eğer er eğer uşak kırarız heman
Vururuz kılıcı aluruz meydan
Nâmımız Üsküdara devlete gitti

8

Çorumlular birikûp şer'a vardılar
Hükm-i ilâhîye boyun virdiler
Osmancik, İskilip medet didiler
Gelmedi cümlesi i'raz idüp gitti

9

Müslim Ağa bu işde oldu merdâne
Vücûdin sarf idüp girdi meydâne
Kapusuz askeri geldi ülvana
Çeng-i harp kal'ada çalındı gitti

10

Kuruoğlu Çorum'a verdi nizâmı
Git (?) âlât-ı harbi esbab-ı darbı
Ebvab-ı muharibde (?) Zal olsa dengi
Meydanda mertligi bilindi gitti

11

Alaybeği bayrağı oldu küşâde
Hazret-i Ömer gelüp irdi imdâde
Zaîm zuamâ cümle hazır âmâde
Tekbir getirüp metrise girdiler gitti

12

Yeniçeri askeri serfıraz oldu
Gülbenk avaziyle metrisi aldı
Haci Bektaş Veli imdada geldi
Kudret kılıçlarin uruldu gitti

13

Nakip efendi kaldırdı alemler
İmdad-ü iânet itti melekler
Ruh-ı Resule verdi selamlar (?)
Gülbenk sedâları çınladı gitti

14

Kethüdayeri Sipahî gayret erleri
Sancag-ı Resûlün cümle rehberi
Pir Şahın gaŷet hâlis askeri
Tuttular meydanı serteser gitti

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

15

Tamam olup tedarik meydan bezendi
Kapusuz (lar) gelüp saflar düzendi
Koç yiğitler bunda namlar kazandı
Meydan-ı arasat kuruldu gitti

16

Çünkü harbelere uruldu tara (?)
Vuruldu Genç Osman sarıldı yere
Allah Allah sesi çıktı göklere
Her tarafda düşman bozuldu gitti

17

Genç Osman idi melunl'ar başı
Meydanlarda kaldı ol itin leşi
Her kişi ögrendi gördü dögüşü
Otuz kırk kadarı kırıldı gitti

18

Kapusuz askerin bozuk dinleri
Gayret-i Şeytanla verdiler seri
Götürdü canları Esfele şaki
Ruhları Siccîne yıkıldı gitti

19

Çorum'da onsekiz gün cenge durdular
Başlarına gelmedigün gördüler
Kendiler de bildi ne bal buldular
Başları sernügûn oldu da gitti

20

Binbaşı askerin aslında belli
Hergün serteser eyleridi cengi
Kapulu Kapusuz olamaz dengi
Koç yigitler başında salındı gitti

21

Öldü ol günü Kurdoğlu Süleyman
Nerreşir divlere virmezdi aman
Kendüde kalmadı zerrece ısyan
Defterine Cennet yazıldı gitti

22

Seccâde-nişin şeri'at kutbu
Evlad-ı Resul sâbıkâ müftu
Müderris efendiler ittiler cengi (cengü)
Cennet makamları yapıldı gitti

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

23

Pâdişahım sana eyleriz duâ
Emrini Çorumlu eyledi edâ
Ferman Pâdişahın diyu Müslim ağa
Namını haşredek söyletti gitti

24

Keremin olursa memleket senin
Rahmet pâdişahım izzetin şanın
Terk-i can eyledik yolunda senin
Feth-ü nusrat kapusu açıldı gitti

25

Çapan Oğulun'dan imdat gelmedi
Kör oldu çatladı sonu gelmedi
Emr-i pâdişahla amel itmedi
Hakkında kem sühan söylendi gitti

26

Umulur kendüden yigitlik adı
Büyüdükce unutulup kalmamış dadi
İmdadı Çoruma nasip olmadı
Kem-ayarmış mihenge uruldu gitti

27

Kul Mustafa'm eydür koptu tarrâka
Adûlar askeri karıştı hâke
Ünu irdi Horasan'a İrâk'a
Çorum'un erliği söylendi gitti

Bu destanı neşreden Nazmi Toğrul bey, bunu, Erzurum vâlisi Abaza Paşa ısyanında Çorumlularla Abaza askeri arasında vuku'bulan bir mücadeleye âit zannediyor.

Destanda Erzurum valîsinden hiç bahsedilmemesi, mel'unlar başı olarak gösterilen ve öldügü söylenen Genç Osman'la, Abaza ordusunda bulunduğu"Naîmâ„ tarafından zikredilen [Naîmâ tarihi, C. 2, S. 302] "Genç Osman„ ismi arasındaki müşabehet, onu bu istidlâle sevkediyor. Filhakıka Naîmâ'da Abaza ordusunun Çorum civarına geldigi ve ordudaki Sipâhîlerle Celâlîler arasında cırıd oyunları oynandığı, hatta Sipâhîlerin bu hususdaki mahâretlerini ve şecâatlerini gören atlı Sekbanlarin Sipâhîleri kendileriyle ahd-ü pimâna mecbur ettikleri yazılıdır [Aynı cilt, S. 305-306]. Fakat, bunu zikreden müverrih, "Çorum„ şehri hakkında "Celâlîler ocağı ve azgınlar yatağı„ ta'birini kullanmak suretiyle,orasının bir Celâlî merkezi olduğunu tasrih ettigi gibi,Çorum halkının Abaza askeriyle—destana göre onsekiz gün süren—uzun bir cidâl-

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

de bulunduklarını da asla zikretmez. İşte buna istinat ederek söyleyebiliriz ki, bu destan büsbütün başka bir hâdiseye âittir.

Destanda, Çoruma hücûm eden âsîler hakkında "Kapusuz„ ta'biri kullanılması ve "Abaza„ isminin hiç zikredilmemesi de bunun Abaza ısyanına âit olmadığını gösteriyor zannindeyiz. Kapusuzlar, evvelce bir Vezîrin yahut bir Beğlerbeğinin veyahut Mirlivânın maiyyetinde hizmet ederlerken, efendilerinin nefyi, katli gibi sebeblerle işsiz ve kapusuz kalan-Levend لوند, Sekban سكبان, Sarıca صاريجه gibi unvanlar altındaki-askerlerdir ki, bir mahalle intisap edinceye kadar köy köy, kasaba kasaba dolaşarak gendilerini besletirler; yagmagerlikde, şekavette bulunurlar, hatta toplu oldukları vakit şehirlere hücûm ve yagma ederlerdi. Eski Tımar usûlü bozularak Osmanlı imparatorluğu ordusunun en sağlam istinadgâhı olan tımarlı sipâhîsinin kuvvetine halel geldikden sonra, beğlerbeyiler ve sancak beğleri bu cins gayr-ı-muntazam kuvvetler toplayup istihdam etmeğe mecbur olmuşlardı[1]. XVII, XVIII nci asırlarda müteaddit defalar bunlara karşı te'dibat yapıldığı mâlûmdur [2]. Yukarıki destan, Çoruma karşı Kapusuzlar tarafından yapılan herhangi bir hücûmu hikâye etmektetir. Destanın şairi olarak zikredilen Kul Mustafa, eger bizim bahsettiğimiz şair ise, bu vak'anın xvii nci asra âit olduğu anlaşılır.

Kul Mustafa'nın bâzı şiirlerinde sadece "Mustafa„ adını kullandığını bildiğimiz cihetle, Şah Abbas'in Bagdadı zabti münasebetiyle söylenmiş olan "Mustafa„ namına mukayyet manzûmeyi şairimize isnat etmek pek yalnış değildir:

[1] Mustafa Paşa, Netayicülvukuatta bunlar hakkında şu izâhâtı veriyor: „bir de evâil-i devletde beylerbeyi ve mirlivâlarin mansıp ve iktidarlarina göre üçer beşeryüz kadar daire-i mahsûsalari halkı var idiysede,asıl kuvve-i askeriyyeleri muhavvel-i uhdeleri bulunan eyâlet ve elviyede olan zuamâ ve erbab-ı timarın ictimaından hasıl oluriken,ahval-i askeriyye bahsinde irat olunacağı vechile, nızam ve kemmiyetine halel tarayan ettigine mebni beylerbeyi ve mirlivâlar Levend ve Sekban namiyle ikişer ve üçer bin ve muvahaze-i devletten havf üzre olanları daha ziyade haşarât cem' ve istihdam ve ahâlinin başına bela eder oldular. Bu sebeble yüzer ve ikişer yüzer Sekban ve Levendi cami'pek çok bölükbaşılar hâdis olup vüzerâ ve ümerâ hizmetlerinde imrar-ı- vakit ederler ve kapusuz kaldıkları hengamda bir mahalle intisap edinceye kadar köyden köye dolaşup kendilerini ahâliye beslettirirler idi ki vakten bevakt zuhur eden Celâlilerin menba' ve menşei bunlardır [ikinci tab, C. 2, S, 92]. Bu son cümle hakkında bir kayd-ı ihtirâzî dermiyan etmek mecburiyetindeyiz. „Celâliler„ hakkında yakında neşretmek ümidinde olduğumuz bir tetkikde bu hâdisenin muhtelif âmillerini ayrı ayrı izah edecegiz.

[2] Bender seraskeri iken vefat eden Kel Ahmet Paşazade Hacı Ali Paşa, Anadolu vâlisi olduğu zaman, Kapusuz eşkıyâsının teftiş ve tenkiline me'mur idilmişti [Vasıf tarihi, C. 2, S. 54].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

1

Pirliginde düşman sözüne uydun
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı
Ma'lum oldu kendi kendine kıydın
Şsh ne akıl ittin aldın Bagdadı

2

Tuglar çıkup sancagımız çekilür
Bir od düştü cihan yanar yakılur
Yine ilin vilâyetin yıkılur
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

3

Gaziler keskin tig alup eline
Dökerler kanını anın çölüne
Ser viririz İmamların yoluna
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

4

Askerle doludur dag ile taşlar
Akar gözlerimden kan ile yaşlar
Âl-i- Osman serdârı Tebriz'de kışlar
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

5

Mustafa eydür gel itme inâdın
Nice kerre kendi kendin sınadın
Sultan Murat kırar kolun kanadın
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

1032 (milâdi 1623) de vâkı' olan bu hâdise hakkında tarihî menba'-larda birçok tafsilât bulunduğu cehetle burada ayrıca îzâhâta girişecek değiliz. [Naîmâ,yeni basma,C. 2, S. 282ve müteâkıp.—Fezlike,Kâtip Çelebi, C. 2, S. 46.— Peçevî,C. 2, S. 391.—Nazmîzade, Gülşen-i Hulefâ,varak 72.— Tarih-i âlem — aray-ı Abbâsî, C. 3, S. 756 .— Clément Huart, histoire de Bagdad, Paris, 1901,P. 58].

Kul Mustafa'nın yine sadece "Mustafa„ adını kullanarak yazmış olduğu dîger bir manzûme de "ikinci Osman„ ın (1031-1622) senesindeki şahâdeti münasebetiyle, onun ağzından söylemiş olduğu bir mersiyedir. Bu fecâatli ve çok kanlı hâdisenin o zaman halk arasında nasıl derin bir teessûr uyandırdığı, muahharen katillerin nasıl tecziye edildiği ve katil hâdisesine iştirak eden Yeniçeri ortasının nasıl lagvolunduğu mâlumdur. "Kâtip Çelebi„ ve ondan naklen "Naîmâ„ bu hususta epeyce mâlûmat verdikleri gibi [Fezlike, C. 2,S. 19-23; Naîmâ, C. 2,S.225—231], o devre âit sair memba'la·da dahî buna âit tafsilâta tesadüf olunur. Bilhassa Yeniçeri

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

ocağına mensup „Nev'î" adlı biri, yazmış olduğu bir risâlede bu mes'ele hakkında uzun mâlûmat vermiştir ki, bu mühim metin, İkinci Osman ve Birinci Mustafa devirlerine âit sair bâzı İbrânî ve Arabî metinlerle birlikte M. A. Danon tarafından neşredilmiştir [Journale Asiatique, Tome. XIV, No. 2, 1919,S. 252-296]. Kâtip Çelebi' de ve ondan naklen Naîmâ' da münderiç olan kaili tasrih edilmemiş mersiyenin de bu Nevi'ye âit olduğu, bu risâlede Nev'î mahlasiyle kaydedilmiş olmasından anlaşılıyor. Eserini Birinci Mustafa zamanında yazdığı için onun bütün mecnunâne hareketlerini kerâmet şeklinde göstermek isteyen ve halkın İkinci Osman'dan müteneffir olduğunu söyleyerek bu cinâyeti kabil olduğu kadar te'vîle çalışan bu Yeniçeri şairinin bile Osman'a mersiye söylemekten kendisini alamaması, bu fâcıanın uyandırdığı teessüre [Naîmâ, C. 2, S. 239] bir delil olabilir; Danon'un neşrettiği Arapca metinde, bu hâdise üzerine türkçe, acemce, arapça mersiyeler söylendiği musarrah olduğu gibi, Arapça uzun bir mersiye de mevcuttur. Kul Mustafa'da bu umûmî teessüre iştirakten kendisini alamayarak şu mersiyeyi yazmıştır :

1

Sultan Osman eydur gam değil hele
Bu hak cânibinden ölüm değildir
Tutup ahret göcün girmişim yola
Bu işleri eden kulum değildir

2

Meyitimden yanar cahimin nârı
Hizmetimde durur yetmişbin hûri
Gündür her birinin yüzünün nûru
Bu sırrı bilmeyen âlim değildir

3

Gâziyim dünyada ittim savaşım
Âhır son deminde dökdüler yaşım
İmam Hasan Hüseyin'dürür yoldaşım
Şehit oldum bana zulüm değildir

4

Emr-ı hakla cinan bağında uçarım
Ahiret yakındır nice geçerim
Cana hayat verir dâim içerim
Kevserden gayrısı tolum değildir

5

Mustafa dir bana eden vezirdir
Hak bilür kim üstümüzde nazırdır
Firdevs-i âlâda tahtim hazırdır
Mevlâ kulu gibi zâlim değildir

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Kul Mustafa'nın bu mersiyesinde enevvel göze çarpan cihet, ifâdedeki ihtiyatkârlıktır.O da, tıpkı"Nev'î„gibi,bu cinâyeti imkân mertebesinde kapalı geçmeğe çalışıyor. Cânîler hakkında ne bir ta'riz ne bir telmih yapıyor.Yalnız son kıt'ada mübhem olarak zikredilen vezîrin, yaptığı cinâyete mükâfat olarak vezîr-i-a'zam olduktan biraz sonra, efkâr-ı umûmiyyeyi tatmin içün azledilen "Davut Paşa„olduğu anlaşılıyor. Osman'ı katlettiği içün Sipâhîler tarafından şiddetle muvâhaze edilen[Naîmâ, C. 2, S. 234] ve az zaman sonra sadâret mevkıini gaybeden, bütün halkın menfûru olan,hatta Yeniçerilerin büyük bir ekseriyyeti tarafından da cinâyeti menfur görülen [Naîmâ, C. 2, S. 235 ve 237] ve nihayet Sipâhîlerin ısrarı üzerine sair şerik-i cürümleriyle beraber katlolunan [ayni eser,aynı cilt, S.247-252] bir adama karşı böyle bir ta'riz, tehlikeli bir şey değildi. "Kul Mustafa„bu suretle,bu Cinâyetin mes'uliyyetini doğrudan doğruya Davut Paşa'ya yükletiyor.Dîğer taraftan, bu hâdisenin zâten mukadder olduğunu, Hotin seferine bizzat gitmek suretiyle "Gâzî„ lakabını kazanan pâdişahın böylece şahâdet rütbesini de ihraz ettiğini anlatıyor. Yeniçeri sazşairlerinden olan "Kul Mustafa„ içün, bunu gayet tabiî görmeliyiz [1] .

İsmail Habib bey, Cezâyer sazşairlerinin eserlerini muhtevî bir mecmuadan naklen, ahîren, biri Mustafa diğeri Kul Mustafa isimlerini taşıyan iki manzûme neşretti [Memleket Mecmuası, sayi. 10, 1930]. Bu manzûmeler—kuvvetle tahmin ettiğimiz gibi—eğer bizim şairimize âit ise, onun, gençliğinde Cezâyer'de bulunduğuna ve belki de Kayıkcı lakabını orada aldığına hükmedebiliriz. Aynen naklettiğimiz bu manzûmeler, lisan, üslup, rûh îtibariyle, şairimizin diğer kahramanlık şiirlerinden farksızdır. Aynı meziyyetler ve kusurlar bunlarda da mevcuttur:

I

Burcumuz evliya serhat bekleriz
Pâdişahın dogru kulları bizde olur
Ter küheylan atlar biz de besleriz
Alaylar [bozuktur] bizde olur

.....Derimuz dönmez savaştan
Yüreğimüz pektir demirden taştan
Ne pervâmız vardır şol karabaştan
Âlemin Rustem-ı-zâlı bizde olur

[1] İkinçi Osman'ın katli,Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa'nın ısyânını mûcip olmuş, ve Yeniçerilerle Sipâhîler, Levendler arasında eskidenberi mevcut rekabet ve münâfereti bir kat daha alevlemişti. "Naîmâ„ da bu hususta etraflı mâlûmat vardır . Danon'un neşrettiği metinler arasında „Abaza Paşa„ ağzından söylenmiş bir destan vardır ki, Osman'ın katilleri ve alel'umum Yeniçeriler hakkında çok şiddetli bir lisan kullanmaktadır. Kimin tarafından söylendiği mâlûm olmayan bu destanın, Abaza Paşa maiyyetindeki Sipâhi ve Levend sazşairlerinden biri tarafından yazıldığı anlaşılıyor .

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Biz açınca Resûlün sancağını
Şehit olan görür Cennet bağını
Çekelim Gâziler gaza tigını
Mevlânın arslanı Ali bizde olur

Mustafa'nın belde keskin kılıcı
Şâhin gibi şikarını alıcı
Aç kurt gibi alayları bölücü
Hâlâ şimdi gâzî beyler bizde olur

II

Kalktı yelken eyledi Murat Reis
Başa baş düşmana varırın dimiş
Vaktinize hazır olun gâziler
Ya ser verir ya ser alırın dimiş

Biz şaşırttık ol düşmanın yolunu
Kimse bilmez gâzilerin halini
Hazır idin Kumnananın(?) birini
Alurun yedekte sürürün dimiş

Türk pirleri eydur kurtarın bizi
Biz de didik Allah kurtarır sizi
Ölenimiz şehit öldüren gâzî
Gün bugünkü gündür uruverin dimiş

Kul Mustafa'm dâim söyler özünden
Gâziler de cenk eylemiş yolundan
Koyverin türkü bilek demirinden
Boyuna küffârı ururun dimiş

Bu manzûmelerden bilhassa ikincisi, Kul Mustafa'nın zamanını ta'yin husûsunda çok mühimdir: Çünki onda Murat Reis'den, Ak Deniz'in bu meşhur türk korsanından bahsolunuyor. Kâtip Çelebi'nin verdiği mâlûmata göre birinci Ahmed'in Cezâyir'den getirtüp Mora sancağını verdiği bu büyük bahriyeli, [hicrî 1018] de 80 yaşını geçmiş olduğu halde vefat etmiştir [1]. Kul Mustafa, Murat Reis'in ismini zikrettiği manzûmesinde her ne kadar muayyen bir tarihî hâdiseyi tasrih etmiyorsa da, her halde bunun 1018 den evvel yazıldığı muhakkaktır. Kul Mustafa, belki de, gençliğinde Murat Reis'in maiyyetinde bulunmuş, ve onun ölümünden sonra, o zaman âdet olduğu vechile, başka bir kapıya intisap ederek Istanbul'a gelmiştir.

Elimize geçen bütün bu tarihî destanlar gösteriyor ki, "Kul Mustafa„ zamanının bütün büyük hâdiseleriyle alâkadar olmuş, Dördüncü

[1] تحفة الكبار فى سفار البحار, Istanbul, 1329, s. 102.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Murat devrindeki müteaddit İran seferlerine de iştirak etmiş ve o münasebetle yine birçok şiirler tanzim eylemiştir. Neşrettiğimiz manzûmeler, san'at eseri olmak îtibariyle, oldukca kuru ve basit tahkiyelerden ibârettir. Fakat, o zamanın büyük hâdiselerini aksettirmek îtibariyle, bunların o devirde halk arasında oldukca geniş bir sâhada intişar ettiği kendiliğinden anlaşılıyor.

III

Kul Mustafa'nın San'ati ve te'sîri

Bu tetkikımize zeylolarak Kul Mustafa'nın 32 parça manzûmesini neşrediyoruz.Bunlardan 9 tanesi Kul Mustafa, 23, tanesi de sadeceMustafa ismini taşımaktadır.Yukarıda"Kayıkcı Mustafa, Kul Mustafa, Mustafa„adlarının aynı şaire âit olduğunu îzah etmiştik. Lisan ve üslup îtibariyle de bu neşrettiğimiz manzûmeler arasında hiçbir fark yok gibidir. Bunlardan yalnız 3 numaralı manzûme "Semâi„ diye kaydedilmiştir ki şekli de bunu gösteriyor. 7 ve 15 numaralı manzûmeler de 4+4=8 heceli olduğundan onları da Semâi addetmek yalnış değildir. Digerleri kâmilen onbir heceliyle yazılmıştır. Bunlardan yalnız 5 numaralı manzûme "Varsagı„ olarak mukayyettrı. Diğerleri "Türkü„dür. Bunları da şekil îtibariyle ikiye ayırabiliriz: Manzûmelerin en coğu alel'âde Koşma tarzında yazılmıştır. Bir takımı da tam türkü tarzında yânî dördüncü misra' her kit'ada tekerrür etmek şartiyle teşkil olunmuştur [9, 11, 12, 15, 17, 19, 25, 26, 28, 29 numaralı manzûmelerde]. Bu, eski halk türkülerinden gelen bir an'anenin devâmı gibi telakki olunabilir ki, kılasik şairlerimizin arûz vezniyle yazdıkları — bestelenüp terennüm edilmeğe mahsus—murabba'larda da bu te'sîr dâima kendini göstermiştir.

Kul Mustafa'nın şahsiyetini ve san'atini anlamak için, bu türküler ve koşmalar, tarihî vak'alara âit manzûmelerinden daha mühimdir. Onlarda daha ziyâde objektif olan ve vak'aları hikâye ile iktifa eden şair, bu lirik parçalarda kendi rûhunu, tahassüslerini daha çıplak olarak gösterir. Kul Mustafa xvıı nci asırda yetişen sair Yeniçeri sazşairleri gibi, kendi aşklarını, hasretlerini terennüm etmiştir. Sevdigini ölünceye kadar sevmekten vaz keçmeyeceğini, aşk deryasına daldığını, dağlardan akan sellere, coşgun nehirlere benzediğini, deliler gibi dağlara düştüğünü söyler. Onu ençok müteessir eden, sevgilisinin vefasızlığından ziyâde, rakiplerinin istihzâsıdır. Sevgilisinden bir selam almakla iktifa edecek kadar kanâatkâr olduğu halde, onu rakiplerle görünce tahammül ede-

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

mez; rakiplere merdce meydan okur. Bu, temamiyle bir Yeniçeri şair-i nin aşkıdır. Sevgilisinin mebzul kaşlarını, kirpiklerini "altıbölük sipâhîlerine„ benzetmesi, yigitlik hakkında manzûmeler yazması da bundan dolayıdır.

Kul Mustafa'nın lisanı, ekseriyetle çok sadedir. Fakat, xvıı nci asırda sazşi'ri üzerinde kuvvetle te'sîrini göstermeğe başlayan kılasik edebiyat nüfûzu altında, onun da sebebsiz yere arabca ve acemce kelimeler kullanmak tasallüfünden kurtulmadığını görüyoruz."Güzellik„ yerine "hupluk„, "kıyâmet günü„ yerine "ruz-i kıyâmet„ , "gibi „ yerine "veş„ kullanılması gibi. Pek çok olmamakla beraber şairimizin arasıra yabancı terkiplere de mevkı' vermesi, işte bu tasallüfün, kılasik şairlere benzemek hevesinin bir netîcesidir:"Gül-i handan, nigâh-ı şefkat, hatır-ı mahzun, kemend-i zülf, şem'-i ruhsar„ ... gibi .

Mâmâfî bu yabancı kelimeler ve terkipler, meselâ Gevherî'de, yâhut Âşık Ömer'de olduğu kadar çok değildir. Bunda zamanın te'sîri olmakla beraber, şairimizin kılasik edebiyata bu zikrettiğimiz büyük sazşairleri dercesinde vâkıf olmaması da, şüphesiz, bunda alâkadâr olmuştur. Bunu söylemekle beraber, bu mülâhazamızın yanlış tefsir edilmemesi lüzumunu da bilhassa kaydetmek isteriz: Kul Mustafa, devrinin bütün sazşairleri gibi, kılasik edebiyata büsbütün bigâne bir adam degildir. "İbrahim-Nemrud„, "Eyyup„, "Yusuf„ kıssalarına, "Ferhat, Mecnun, Mansur„ menkabelerine vâkıfdır. Arada sırada kendisinin tasavvuf esaslarına da bîgâne olmadığını göstermek ister. Bir takım sôfiyâne remizlerden bahseder. 20 numaralı manzûme buna bir delildir.Sadettin Nüzhet beyin bahsettiği bektaşı şairi."Kul Mustafa„[1]

[1 Sadettin Nüzhet bey Konya'da çıkan "Yeni Fikir„ mecmuasındaki bir mekalesinde, bir bektaşı dervişi tarafından yazıldığı muhâkkak olan şu iki kıta'yı zikrediyor :

1

Evvel muradım Muhammet Ali'ye
Erenler ulusu gerçek veliye
Otman üstünde Kızıl Deli'ye
Salın bizi imamlara gidelim

2

Destur aldım Kul Mustafa dedemden
Emir geldi bana sırr-ı hudâdan
Aşk ögrendim Mahremoğlu atamdan
Salın bizi imamlara gidleim

Birinci kıt'adaki "Otman„, meşhur„Osman-Otmanbaba„ dırki, xvı nci asırda Rumeli'de çok büyük şöhret kazanmış bir derviştir[Hasan Fehmi beyin„Otman Baba vilâyetnâmesi„adlı mekalesine müracaat, Türk Yurdu, sayı 27,1927].Kızıl Deli, yine bektaşıların mârûf velilerindendir. Fakat, ikinci

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

acaba bizim şairimiz midir? Neşrettiğimiz eserlerde tasavvuf te'sîri pek nâdir parçalarda göze çarpmakla beraber, bir Yeniçeri şairinin bektaşı nefesleri yazması büsbütün de uzak bir ihtimal değildir. Ancak, bu hususta müsbet veya menfî kat'î bir şey söylemeğe şimdilik imkân yoktur. Evvelce de îzâh etmiş olduğumuz gibi, sazşairlerimiz üzerinde halk edebiyatının, tekye edebiyatının, kılasik edebiyatın te'sîrleri dâima birbirine karışmış, ve sazşi'ri dediğimiz şiir tarzı, bu muhtelif cereyanlardan gelme muhtelif unsurların karışmasından hâsıl olmuştur. Şimdiye kadar arûz ile yazılmış eserlerine hiç rast gelmediğimiz [1] Kul Mustafa'nın eserlerinde, halk edebiyatı unsurlarının dîgerlerinden daha kuvvetli olduğu söylenebilir.

Kul Mustafa'nın xvıı nci asırda büyük bir şöhret kazanmış olduğunu, "Küfrî Bahayî„nin ve"Evliya Çelebi„ nin ifâdeleri pek güzel gösteriyor; xvııı nci asra âit mecmualarda da onun şiirlerine tesadüf edilmesi, eser-

kıt'a mes'eleyi biraz karıştırıyor:Acaba bu şiir Kul Mustafa adlı bir derviş tarafından yazılmıştır da „Mahremoğlu„ onun yol atasi midir.? Yoksa,Kul Mustafa, Mahremoğlu'nun dedesi yâni şeyhi midir? Ve bu şi'ri de o mu yazmıştır? Her iki ihtimal de birdenbire reddedilemez [Yeni Fikir, numara 23, 1928; Bektaşı şairi Kul Mustafa hakkında Sadettin Nüzhet beyin „Bektaşı Şairleri„ adlı eserine bakınız: Istanbul, 1930]. Sadettin Nüzhet bey bu mekalesinde bizim şairimizle bu bektaşı şairinin aynı adam olduğu fikrini ileri sürmüşsede, yukarıda söylediğimiz gibi, bu hususda kat'i bir şey söylenemez. Ancak, bunların iki ayrı adam olması ihtimâli, bize daha kuvvetli görünüyor. Yine bu mekalede„Kul Mustafa„ya âit bâzı manzûmelerin son kıt'aları da naklolunuyor ki, bizim elimize geçmeyen bu menzûmelerin şairimize âit olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum. Bu kıt'aları buraya naklediyorum :

Kul Mustafa'm dir ki naklin edince
Gayet güzel ister cevrin çekince
Tutup ak memeden biryol öpünce
Hindten bezirganım gelmiş gibi olur

—

Kul Mustafa dir ki sözlerim hakdır
Beni yaradanın keremi çoktur
Kardeşden kardeşe fâide yoktur
Can cana baş başa kim kime gönül

"Babalık„ gazetesinde çıkan bir mekalede bu birinci kıt'anın „Karaca oğlan„a, ikinci parçanın „ Âbâdi „ ye isnat edildiğini gördüm [M. Zeki, Kuloğlu Mustafa, 10 sefer 1348] . Bu mekale muharriri, „Kul Mustafa„ ile „Kuloğlu Mustafa„yi birbirine karıştırmıştır.

[1] M. Zeki bey bu mekalesinde, „Kuloğlu Mustafa„ isimli bir şaire isnat edilen arûz ile yazılmış bir murabba'ın son parçasını neşretmiştir:

Ber murad oldum cihanda eyledim zevk-u safa
Hâtıra gelmez benim her çekdiğim cevr-ü cefa
Sen onu melek mi sandın hey Kuloğlu Mustafa
Dünyeyi rûşen kılan mehtâba düştü gönlümüz

Bu Kuloğlu Mustafa'nın yukarıda bahsettiğimiz Kuloğlu Mustafa efendi olamayacağı tabiidir.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

lerinin sazşairleri arasında da uzun müddet yaşadığını isbat etmekdedir. Onun,kendisinden sonra yetişen sazşairleri üzerinde ne gibi te'sîri oldu? Bâzı küçük mukayeselerle bunu da îzâha çalışalım: Neşrettiğimiz manzûmeler arasındaki 4 numaralı manzûme bâzı mecmualarda "Gevherî„namına mukuyyet olduğu gibi [Sadettin Nüzhet, Gevherî, S. 36], 10 numaralı manzûme de bendeki bir mecmuada—yine Xvıı nci asır sazşairlerinden—"Kâtibî„ namına mukayyettir [1]. Acaba bu manzûmelerin asıl sâhibi kimdir? Bu hususta kat'î bir şey söylenemez. Yalnız, 4 numaralı manzûmenin esasen Mustafa'ya âit iken, sonradan,— bu asır sonlarında büyük şöhret kazanan—Gevherî'ye isnat edilmesi ihtimali daha kuvvetlidir. Gevherî'nin bâzı şiirlerini Kul Mustafa'ya nazîre olarak yazdığını da yapdığımız mukayeselerden anlayoruz : Meselâ Gevherî'nin "tez gel„ redifli bir manzûmesi [Köprülüzade M. Fuat, Gevherî, N. 41] Kul Mustafa'nın 12 numralı manzûmesine bir nazîredir . Bu nazîrede yalnız ikinci kıt'a büyük bir müşâbehet gösteriyor. Yine Gevherî'nin "böylolur„ redifli bir manzûmesi [aynı eser,N. 74] Kul Mustafa'nın 21 numaralı manzûmesine nazîredir. Dimek oluyorki Gevherî üzerinde Kul Mustafa'nın da epeyce bir te'sîri olmuştur. Şairimizin 14 numaralı manzûmesiyle Kuloğlu'nun yine aynı redifli manzûmesi arasında da büyük bir benzeyiş vardır [2] . " Kuloğlu „ bizim şairimizle muasır olduğu gibi, aralarında rekabet de olduğunu yukarıda söylemiştik. Bundan dolayı, bu iki şairden hangisinin dîgerini tanzir ettiği kat'î surette söylenemez. Kuloğlu'nun manzûmesinde kafiyelerin muntazam olmasına ragmen, Kul Mustafa'nın kafiyesiz şi'ri daha canlı ve kuvvetlidir. İşte bütün bu îzâhât, şairimizin xvıı ınci asrın ilk nısfında haklı bir şöhret kazandığını göstermeğe kâfîdir .

IV

Netîce

Bütün bu tahllillerden sonra, Kul Mustafa'nın hayatı ve sazşairleri arasındaki mevkıi ve şöhreti hakkında küçük bir hulâsa yapmağa imkân vardır:Yeniçeri saşairlerinden olan "Kayıkcı Kul Mustafa „ ,1018

[1] Bu mârûf sazşairi hakkında yakında yine bu külliyat arasında neşredeceğimiz „xvıı nci asır sazşairleri„ adlı eserimizde mâlûmat vardır. Orada „Kâtibî„ nin eserlerini de neşredeceğiz.

[2] Kuloğlu Hakkında „Hayat„ mecmuasında neşrettiğimiz mekaleye bakınız: 1929, N.132. Bu hususda daha mufassal mâlûmat, şairin şiirleriyle birlikte yukarıda zikrettiğimiz eserde bulunacaktır.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

senesinden evvel şiir söylemeğe başlamış, İran seferlerine iştirak etmiş, ve 1056 senesinden sonra vefat etmiştir. "Şam„ ve "Halep„ e gittiği bir manzûmesinden istidlâl edilebildiği gibi (N. 25), dîger bir manzûmesinde de (N.29)Çukur Ova' dan bahsetmesi Adana taraflarında bulunduğuna bir delildir. Namlarına birer manzûme yazdığı Halil (N.11) ve Ali (N. 26.) adlı iki sevgilisi olduğu anlaşılıyor. Dördüncü Murat hakkındaki manzûmesinde Kuloğlu'nun muhanneslik etmesinden bahsetmesi, aralarındaki rekabet ve husûmeti anlatmaktadır. Acaba bu rekabetin ne gibi sebepleri vardir ? Kuloğlu hakkında neşredeceğimiz tetkikte bunu imkân mertebesinde îzâha çalışacağız.

Şöhreti Evliya Çelebi zamanında henuz kuvvetle devam eden ve Gevherî gibi büyük bir sazşairi üzerinde de müessir olan Kul Mustafa, sazşi'ri tarihinde unutulmayacak bir sîmâdır : San'atinin teknik cihetlerine lâyikiyle vâkıf olmayan yahut buna ehemmiyet vermeyen bu şair, kendisinden evvel gelen sazşairlerinin te'sîri altında kalmakla beraber, bilhassa halk edebiyatı unsurlarından istifâde etmiş, ilhamına serbest bir mecra vermiştir. Lisanındaki sadelik, üslûbundaki tabiîlik bundan dolayıdır. Şiirlerini saziyle terennüm ettiğini söyleyerek Evliya Çelebi'nin ifâdesini te'yit eden Kul Mustafa'yı, XVII inci asır Yeniçeri âşıklarının mükemmel bir numûnesî olarak gösterebiliriz. Eserlerinin o devir halkının umûmî temâyüllerine, zevkine uygun gelmesi, ona, "Kuloğlu„ve "Kâtibî„ gibi—san'at îtibariyle şüphesiz kendisinden çok yüksek— şairlerin yanında bir mevki' vermiş, şiirleri, asırlarca, Yeniçeri ortalarında, Levend kahvelerinde lezzetle çalınup dinlenmiştir.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

GENC OSMAN HİKÂYESİ

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

I

Genc Osman hikâyesi

I

Adana Türkmenlerinin bir halk hikâyesi: Genc Osman

Adana Türkmenleri arasındaki halk hikâyelerini toplayarak Tarsus gazetesinde ve sâir bâzı mecmualarda neşreden [1] Ali Rıza bey "Tarsus„ gazetesinin 19 Şubat 1923 - 1339 tarihli nushasında "Genc Osman„ sernâmeli bir halk hikâyesi neşretmişti. Ali Rıza bey'in Kara-Yiğitli karyesinde Mustafa Çavuş'tan naklettiği bu hikâye, hikâyecinin ağzından çıkdığı gibi zabtedilmiyerek, nâşir tarafından maal'esef değişdirildiği cihetle, biz de burada hikâyeyi meâlen naklederek yalnız aradaki manzum parçaların aynen neşriyle iktifa edeceğiz. Hikâye şudur:

> Dördüncü Murat, Hafız Paşa'nın adem-i- muvaffakiyeti üzerine Bağdad'a sefer ettiği zaman, Islâhiye cıvarında bir menzilde misafir olur. O gece civardaki "Karabuclu„ [2] karyesinde Genc Osman adlı bir delikanlı odruya alınacak olursa gâlib geleceğini rüyasında görür. Fakir bir dul kadının oğlu olan Genc Osman, kahramanlığı ile o taraflarda şöhret kazanmıştı. Pâdişahın emri üzerine büyük bir memnuniyetle orduya iltihak eder. Ordu Bagdad'a varır. Harp başlar. Birkaç gün devam eden harbin muvaffakiyetle neticelenmemesi Pâdişahın canını sıkar. Ordunun hâlini anlamak için tebdil-i- kıyafetle asker arasına karışır. Ordugâhı dolaşır. Nihâyet Genc Osman'ın çadırına gelir. Ve ona sorar:

---

[1] 1923 de Tarsus gazetesinde çıkan bu türkmen hikâyelerinden benim görebildiklerim şunlardır: İlbeğli Oglu, Yiğen Mehmet Paşa, Oguz Pehlivan, Mâil Beğ, Han Mahmut. Ali Rıza bey, İlbeğli-Oğlu hikâyesini muahharen Adana Maarif Mecmuası ile onun yerine çıkan Memleket Mecmuasında " Ahmet beğin bozlagı„ namı altında tekrar neşretmiştir [Maarif Mecmuası, 1928, sayı 4-10, Memleket Mecmuası, 1-2]. Yine bu son mecmuada " Oguzun gamlı oğlu Ay Han „ [sayı. 3-4] ve "Oguzun torunu Beğbögrek„ [sayı. 5] rivâyetlerini de neşretmiştir. Sâir vilâyet mecmua ve gazetelerini İstanbulda muntazam surette ta'kip kabil olmadığından bu türkmen rivâyetleri hakkında daha başka neşriyat yapılup yapılmadığını bilmiyorum.

[2] Dahiliyye Vekâletinin neşretmiş olduğu "Köy adları„nda Islahiye kazasına tabi' köylər arasında bu ismi bulamadım.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

— Şu Bagdat ne zaman zabtedilecekde biz de kurtulacağız?

Genc Osman hiç tanımadığı bu adama şu cevabı verir:

— Hey gidi hey.. asker aç, hayvanlar aç ve susuz oldukca Bagdat zabtedilmez.

Pâdişah, elinde taşımakta olduğu bir abdest ibriğine "akşamki işini yarına bırakma„ darbımeselini yazarak savuşup gider. Derhal askerlere ve hayvanlara çifte tayın verilmesini emreder. Çifte tayın alan asker sevinç içinde iken, Genc Osman'da çadırın kenarında eline sazını alarak okumağa başlar:

Dul analar garip garip
Dua eder garip garip
Nerde kaldı güzel Halep
Sevin Çeri ölümüz var

Duydu işte koç yiğitler
Merâkından atlar kişner
Sabah titrer taşlı burçlar
Sevin Çeri ölümüz var

Yiğitlere kara günler
Düğün gelir gurbet iller
Şat içinde yüzer tenler
Sevin Çeri ölümüz var

Genç Osman atıldı öne
Tutuldu güneşler gine
Kalmasun Bagdat illere
Yürün Çeri ölümüz var

İbriğin üzerindeki yazının, tebdil-i- kıyafetle dolaşan Pâdişah tarafından yazıldığını anlayan Genc Osman, oradaki "Bu günkü işini yarına bırakma„ ihtârının kendisine âit olduğunu zanneder, ve kendisiyle hemhal olan yiğitleri toplayarak taarruz eder. Sabaha karşı Bagdat kalesinin etrafındaki hendeği geçerek, kellesini koltuğuna alır, Bagdat kapısını kırar, içeri girer. Ordunun Allah-ekber sedâları ufukları inletir. Genc Osman Demir Kapının önünde şehit olur. "Dadanoğlu„ burada büyük kahramanın rûhuna ithâfen şöyle bir mersiye okur:

Yürüdü yiğitler Demir Kapı'ya
Atlar gemi aldı yılmaz azıya
Bütün şâhin ağalar gelün Gâziye
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Anası ağladı Kara Buclu'da
Kara toprağın nasibi burada
Bulunmaz böyle er her otağlıda
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Bagdadı kurtaran koç yiğit oğlan
Şat'ları susduran öğütlü Osman
Uyan hey Murad'ım uykudan uyan
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Dadanoğlu nittin gök atlı eri
Bulunmaz dünyada böyle bir çeri
. . . . . .
. . . . . .

Sazını birakdığı zaman, melekler Genç Osman'ı göke çekerlerken, Ordu Bagdadı istirdat eder.

İtşe Ali Rıza beyin neşrettiği Türkmen hikâyesi budur. Nâşirin o mekalede verdiği îzâhâta göre, "Genc Osman„, Osmaniye livâsının Islâhiye kazasına tabi' "Kara Buçlu„ namındaki on evli bir köyde dünyaya gelmiştir. Bu köy, Islahiye'nin şarkı şimâlisinde, kaza merkezine üç saatlik mesâfede bir türkmen köyü imiş. Bu hikâyedeki şiirleri de "Dadanöğlu„ isminde bir şair Genc Osman ağzından söylemiş.

Görülüyor ki, bu hikâye, tarihî bir esasa istinat etmekte, yânî, Dördüncü Murad'ın Bagdat seferine âit bulunmaktadır. "Dadanoğlu„—yahut bu şair hakkında tedkikatta bulunan Ahmet Şükrü beyin iddiasına göre—"Dadaloğlu„ ise, Kozanoğlu'na tabi' aşîretlerden birine mensup bir şairdir; ve XIX ncu asır adamlarındandır [1]. Öyle anlaşılıyor ki Türkmenler arasında eskidenberi yaşayan bu "Genc Osman„ hikâyesini, kendisi bir takım şiirlerle süslemiş, ve bunlar Türkmenler arasında yayılmıştır.

Fakat, acaba bu halk hikâyesinin menşei nedir? Anadolu'nun başka taraflarında da "Genc Osman„ hikâyesi mevcut mudur? İşte bu Türkmen halk hikâyesinin menşeini ve nasıl teşekkül ettiğini anlamak için iptida bu noktayı araştırmak lâzımdır.

[1] XIX ncu asırda Türkmenler arasında büyük bir şöhret kazanan bu halkşairi Kozanlıdır. Cevdet Paşa'nın Ma'rûzâtında [Tarih Encümeni Mecmuası: S. N. 87-93]icraâtını hikâye ettiği Firka-i Islahiyyenin Kozan ve havâlisinden dagıttığı Kozan'ın Uzun Yayla'sındaki Afşar aşiretlerinden birine mensuptur. Oradan kaldırılarak Sivas'ın Aziziye kazasında Sindel köyüne aşîreti halkıyla beraber iskân edilmiştir. Şiirleri, Halkbilgisi Derneği tarafından neşredilecektir [tafsilat içün: Halkbilgisi Mecmuası, sayı. 1, S. 104-109]. bu iskân mes'elesinin göçebe türk aşiretleri üzerinde ne fena te'sîr ettiğini ve onların sazşairlerinin bu hususdaki feryatlarını görmek içün bakınız [Besim Atalay, Maraş Tarihi, 1340, S. 70-74].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

II

Anadolu'da "Genc Osman„ hikâyesi : Çankırı, Karaman, Mudurnu, Konya rivâyetleri

Genc Osman hikâyesinin yalnız Türkmenler arasında değil, Anadolu'nun başka sâhalarında da mevcut olduğunu, ibtida, Ahmet Tal'at beyin verdiği şu mâlûmattan öğreniyoruz: „Dördüncü Murat zamanında Bagdat seferine iştirak eden "Genc Osman„ adlı bir kahramanın şecâatini musavvir bir türkü vardır ki, hususî beste ile okunur. Ve beste Çankırı'da bir nevi' Zeybek oyunu makamında raks havasıdır. Güftesinden bâzı parçalar :

ÇANKIRI RİVÂYETİ

1

İbtida Bagdada sefer olanda
Atladı hendeği heçti Genc Osman
Vuruldu bayrakdar kaptı sancağı
Eliyle bedene dikti Genc Osman

2

Kır Atımın hazır edin ikisin
Kahreyleyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bagdat kapısın
Allah Allah dedi açtı Genc Osman

3

Sabahleyin Bagdat kapısın açtı
İşiden düşmanın tedbiri şaştı
Kelle koltığunda üç gün savaştı
Hem şehit hem gâzi oldu Genc Osman

4

Sultan Murat der ki gelsin göreyim
Nasıl kahramanmış ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vereyim
Vezirler mânendi oldu Genc Osman

Tal'at beyin verdiği bu tafsîlât, "Genc Osman„ hikâyesinin Çankırı havâlîsindeki ehemmiyetini anlatmaya kâfidir [1]. Karaman belediye tabîbi Azmi bey, vaktiyle bana Karaman havâlîsinde halk arasında sazla söylenen türkü ve destanlardan bâzı nümûneler gönderdiği esnâda, bu

[1] Ahmet Tal'at, Halkşiirlerinin Şekil ve Nev'i, 1928,Ş. 123-124 .

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

"Genc Osman" destanını da göndermişti. Tal'at beyin neşrettiğinden biraz daha fazla yânî yedi kıt'adan ibâret olan bu manzûmenin 2, 6, 7 nci kıt'aları, Tal'at beyin neşrindeki 3, 2, 4 ncü kıt'alara tekabül etmektedir. Ağızlarda söylene söylene bu kıt'alar arasında bâzı farklar vücûde gelmiş olmakla beraber, hepsinin aynı asıldan geldiği, yâni "Genc Osman" hakkındaki eski bir destanın bakiyyeleri olduğu edrhal anlaşılıyor:

KARAMAN RİVÂYETİ

1

Genc Osman der ki binin atlara
Kılıç sallayalım kâfir itlere
Mevlam kuvvet versin koç yiğitlere
Koç gibi meydanda dönen Genc Osman

2

Bagdad'ın kapusun Genc Osman açtı
Gören kâfirlerin tedbiri şaştı
Kelle koltuğunda üç gün savaştı
Şehitlere serdar oldu Genc Osman

3

Bagdad'ın içinde durulmaz yastan
Her ana doğurmaz böyle bir arslanı
Sağından vuruldun soluna yaslan
Yigitlere serdar olan Genc Osman

4

Osman'ın atı ds kötüden kötü
Kâfirin kılıcı zehirden katı
Getirin tavladan Devriş Kır Atı
Zahmaları al kanlara boyansun (?)

5

Askerin bir ucu yürüdü Van'dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kalan Genc Osman

6

Alıverin silahların katısın
Fevtedeyim kâfirlerin hepisin
Bir cumâ vaktinde kale kapusun
Allah Allah deyüp geçti Genc Osman

7

Sultan Murat der ki Osman göreyim
Nasıl yiğit imiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Ağızlarda dolaşa dolaşa birçok tahriflere uğrayan — meselâ dördüncü kıt'anın son mısraındaki yanlışlık pek sarihtir — bu destan, bize Genc Osman hikâyesinin Karaman taraflarında da halk arasında mârûf olduğunu gösteriyor.

Genc Osman türküsünün Konya'dada pek meşhûr olduğunu, Konservatuvar tarafından neşredilen "Anadolu halk türküleri„ külliyatından anlayoruz. Bestesinin eşkiliği ve güzelliği musiki mutahaasısları tarafından da bilhassa tesbit edilen bu türkünün [1] mezkûr külliyatta neşredilen güftesi şudur:

KONYA RİVÂYETİ (A)

1

Osman'ım dırki de çekin kır Atım
Piyâde askeri sipere yatın
Durmayın evlatlar Bagdadı tutun
Bagdatta yalınız kaldı Genc Osman

2

Askerin bir ucu göründü Van'dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

3

Bagdad'ın içine evvel girilmez aslâ (?)
Her ana doğurmaz böyle bir arslan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

Bu güftenin, Çankırı, ve Karaman rivâyetlerine nazaran hem eksik,

[1] Şimdi "Genc Osman„ türküsüne geliyoruz ki bu da hal ktürkülerinin en güzellerinden biridir. Bundan daha müessir, daha feci' bir nagme tasavvur olunamaz; çünkü, bu türkü, muhârebede kahramanca ölen oğlu için ağlayan annenin canhıraş feryadıdır. Nagmesi yürekler parçalayan bu türkü, nagmesindeki şiddetli ifâde ile de hayret- efzâdır. Biraz tahlil edelim : Birinci hat bir medhaldir ki fevkalâde acıklıdır. Küçültülmüş tiyers (sidiyez - re) hissini veren notalar gayet bâriz olarak müteâkiben husûle gelecek elemi derhal bize şiddetle duyuruyor. Bundan sonra büyük bir ıztırap nevhası (mı, fa, sol, notası uzun sürer, ve sazda onu ta'kip eden usuldeki musiki hareketi buna refâkat eder) sonra güyâ o ıztırap nevhası „Osmanım der ki çekin kır atım" sözlerinde devam ediyormuş gibi sol notasının tekrariyle bu teganniye başlanır. Cümle bitince nagme kesilir, ve o zaman saz iki mezürde tekerrür eden bir yakıcı elem motifiyle devam eder. Sonra nagme yine aynı sol notasıyle, aynı feryat ile tekrar başlar, ve bu ses nihâyet medhaldeki motifin avdetinden husûle gelen ses içinde kaybolur. Bu türkünün bizde hâsıl ettiği teessürü şöyle hülâsa edebiliriz: Büyük bir elem feryadı ki, kendine refâkat ve müheyyiç teessürünü tezyin eden musiki âletinin sesleriyle zaman zaman inkita' eder [Cemal Reşit, Anadolu türküleri, 4 ncu defter mukaddimesinde] .

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

hem de bozuk olduğu derhal göze çarpıyor. Meselâ birinci kıt'adaki "piyade askeri„ ta'biri temamiyle yeni bir ta'birdir; üçüncü kıt'anın kafiyeleri de bozuktur; ikinci ve üçüncü kıt'aların son iki mısra'ları birbirinin aynıdır. Bu Konya türküsünün daha mufassal, yânî beş kıt'alık bir şeklini Mahmut Ragıp beyin "Anadolu türküleri ve musiki istikbalimiz, 1928„ adlı kitabında buluyoruz. Konya rivâyetinin bu mufassal şekli, Karaman rivâyeti ile daha büyük bir müşâbehet gösteriyor. Bilhassa (1,3,4,5)numaralı kıt'alar, Karaman rivâyetinin(5,2,7,3)numaralı kıt'alariyle hemen hemen tetâbuk etmektedir:

KONYA RİVÂYETİ (B)

1

Askerin bir ucu göründü Van'dan,
Kılıcın kabzası görünmez kandan,
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan,
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

2

Osman'ım der ki çekin Kır Atım,
Piyade askeri sipere yatın
Durmayın evlatlar, Bagdad'ı tutun
Bagdat'ta yalınız kaldı Genc Osman

3

Kalenin kapusun Genc Osman açtı
Görenlerin tebdili [tedbiri] şaştı (?!..)
Kelle koltuğunda üç gün dolaştı
Yiğitliğe şâyestedir Genc Ocsman

4

Sultan Murat der ki gelsin göreyim
Nasıl yiğit imiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

5

Bagdad'ın içine girilmez aslâ (yastan?)
Her ana doğurmaz böyle bir arslan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

Konya'da, şüphesiz bu türkünün bir nevi' îzâhı mâhiyyetinde olarak, bir de hikâye teşekkül etmiş olduğunu yine Mahmut Ragıp beyin kitabından öğreniyoruz:

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

"Konyada ele geçen en eski tip havalardan biri, kahraman
"Genc Osman'ın menkabelerini terennüm eden türküdür:Rivâ-
"yete göre, Sultan Murat zamanında, bir kimsenin askere alına-
"bilmesi için bıyığında tarak durması şarttı.Netekim bu gün de
"Anadolu'nun bâzı yerlerinde,bir gencin bir cem'iyete girebil-
"mesi için bıyığında tarak durması şârtına riâyet olunur. İşte,
"fevkalâde cengâver bir rûha mâlik olmasına rağmen,bıyığının
"henuz tarak tutmaması, Osman ismindeki genci öldürüyordu.
"Asker olmak aşkını yenemiyeceğini anlayınca, çâre aramağa
"başladı, ve nihâyet buldu: Tarağı üst dudağına saplamak!
"Dediğini yaptı da.. Osman'ın bu zekâsını ve soğuk kanlılığını
"gören ordu âmiri,derhal askere alınmasını emretti... Osma-
"n'ın kahramanlıkları birbirini ta'kip etti. "Genc Osman„
"adı, askerin ve memleketin dilinde şehâmetin timsâli oldu.
"Nihâyet Bagdat seferinde, düşmanlarını kılıcı ile sürerken
"şehit düştü„.

Belki Çankırı ve Karaman'da da bu hikâye aynen yahut bâzı ufak değişikliklerle mevcuttur.

Genc Osman hikâyesinin bir de "Mudurnu„ da söylenen şekli vardır ki, o, "Çankırı„ rivâyetinden ziyâde „Karaman„ rivâyetine daha yakındır. „Mudurnu„ da Genc Osman türküsü diye ma'ruf olan bu türküyü Mudurnulular "Ankara türküsü„ olarak gösterirler. Talebemden Pertev beyin Mudurnu'da kaydetmiş olduğu bu rivâyeti de aynen neşrediyorum:

MUDURNU RİVÂYETİ

1

Genc Osman'ın atı kötüden kötü
Düşmanın kılıcı zehirden katı
Çekiverin boş tavladan Kır Atı
Özengisi al kanlara boyansun (?)

2

Bagdad'ın içine girilmez yasdan
Her ana doğurmaz böyle bir arslan
Kelle koltuğunda geliyor Osman
Yiğitlerin serçeşmesi Genc Osman

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

3

Sultan Murat der ki gelsün göreyim
Nasıl bir arslanmış ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vereyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

4

Askerin bir ucu göründü Van'dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

5

Askerin bir ucu Bagdat'tan aştı
Nice bin küffârın tedbiri şaştı
Kelle koltuğunda beş gün dolaştı
Allah Allah deyüp geçti Genc Osman

6

Genc Osman oturmuş binek taşına
Bagdat poşusunu sarmış başına
Henuz girmiş onüç ondört yaşına
Yan anam yan bana derler Genc Osman

Bu rivâyeti "Karaman„ rivâyetiyle mukayese edince (1, 2, 3, 4) numaralı kıt'aların "Karaman„ rivâyetindeki (2, 3, 7, 5) numaralı kıt'alarla tetâbuk ettiğini görüyoruz. "Çankırı„ rivâyetinin yalnız (3,4) numaralı kıt'aları bu rivâyetin (5, 3) numaralı kıt'alariyle tetâbuk ediyor. "Mudurnu„ rivâyetinin bu naklettiğimiz şeklinde ilk kıt'adaki son mısraın yanlış olduğu, ve kıt'aların tertipsiz ve tahkiyeye muhâlif bir sûrette sıralandığı birdenbire göze çarpmaktadır. "Türkmen„ rivâyetiyle "Çankırı„, " Karaman ", " Konya „ ve " Mudurnu " rivâyetlerini birbiriyle mukayese edince, hepsinin de aynı esastan geldiğini, yalnız " Çankırı „, " Karaman ", " Konya „ ve " Mudurnu „ rivâyetlerinde, asıl hikâyenin doğmasına sebebiyet veren destan parçalarının yaşadığı halde, Türkmenler arasında eski destanın temamen gaybolup yalnız onun hikâyesi kaldığını ve "Dadaloğlu„ gipi Türkmen şairlerinin de bu rivâyet etrafında birtakım şiirler yazup onu zenginleşdirdiklerini göruyoruz. Anadolu halk edebiyatı, ve bilhassa halk hikâyeleri hakkındaki mahallî tetkıkat henuz pek yeni başladığı içün, bu gün memleketimizin başka sâhalarında da bu "Genc Osman„ hikâyesinin mâlum olup olmadığnı bilmiyoruz. Müstakbel tetkıkat belki bu hususta bize yeni malzeme verecektir. Yalnız, bu rivâyetin, en ziyade alâkadar olduğu Bagdat'ta, halk arasında son zamanlara kadar yaşayan şeklini de buraya kaydedelim.

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

III

Bagdat'ta "Genc Osman„ hikâyesi

Doğrudan doğruya Bağdat'la alâkadar olan "Genc Osman„ rivâyetinin, hâlâ Bagdat halkı arasında yaşadığını, ve hatta onun namına Bagdat'ta bir türbe mevcut olup, sünnî halkın orayı ziyaret ettiklerini, adaklar adadıklarını ve her cuma gecesi mumlar yakdıklarını « كاظم الدجيلى » efendi tarafından neşredilen bir mekale bize anlatıyor [Logat al-Arab, III de münderiç "Tub-ı Abû Hazzâme„ adlı mekale]. Buna göre, "Genc Osman„ şehit düştüğü yere defnedilmiştir. Bu yer, kükûmet sarayı kapısının yakınında ve onun dokuz metro şimali garbîsindedir. Üstünde kubbesi olan bu türbenin ortasında Genc Osman'ın kabri vardır ki, tahta sandûkasının tûlü "1,80„, arzı "„90„, irtifaı da "1,10„ metrodur. Sandûka üzerinde yeşil örtü vardır ve dört köşeye de dört yeşil bayrak dikilmiştir [1]. Türbe de gök mavi ve beyaz renkli çini safha üzerinde şu kitâbe mevcuttur :

بسم الله الرحمن الرحيم الا ان اولياء الله لاخوف عليهم ولاهم يحزنون ورئيس الشهدا
كنيج عثمان قدعمرهذا المكان صاحب الخيرات حسن پاشا سنه 1133 [2]

Yine bu mekalede verilen mâlûmata göre, Bagdat tophânesinin şark kapısının önünde yerden yarım arşın kadar yüksek ve 4 × 8 metro vüs'atinde bir seddin dört köşesinde zincirlerle birbirine bağlı dört küçük top, ve ortasında da büyük bir top vardır. Bagdat halkı arasında "Tub-ı Abû Hazzâme „طوب ابو خزامه diye mârûf olan bu büyük topun tulu 4,44 metro olup, kıç tarafında muhiti 2,4 ve ağzına yakın yerinde muhiti 1,44 ve ağzının kutru 48 metrodur. üzerinde "Sultan Murat bin Ahmed„in emriyle yapıldığına dair bir kitâbe olup, bu kitâbenin gerisinde de ortaya doğru iki mukavves kulp vardır ki, onların gerisinde de dört balık beş yıldız ve iki küçük ay resmi, ve daha geride de topun 1047 de Ali kethüda tarafından yapıldığını gösteren dîger bir kitâbe vardır. Gerek küçük topları birbirine rabteden zincirler üzerinde, gerek büyük topun kulplarında, halkın bunlara bir kudsiyyet isnat ettiğini gösteren bez parçaları nâmütenâhîdir.

[1] Evliya türbelerine bayraklar dikilmesi, islam memleketlerinde umûmî bir âdettir. Şarkî Türkistanda ise, eski türk Şamanizmindeki "at kurbanı„ ayininin bir devamı olarak, "Tuğ„ lar yâni at kuyrukları asılmak âdettir [F.Grenard, le Turkestan et le Tibet, 1898, 241]. Türklerde ve türk devletlerinde "Tuğ„ ve "Bayrak„ hakkında hazırladığımız bir eseri yakında neşretmek ümidindeyiz. Orada bu mes'eleler hakkında uzun tafsilat vardır.

[2] Bu Hasan Paşa, öyle görünüyorki, 1116-1136 (milâdi 1704-1723) seneleri arasında Bagdat vâlisi olan ve askerî muvaffakıyetlerinden dolayı "Hemedan fâtihi„ lakabını kazanan Hasan Paşadır [Cl. Huart, Histoire de Bagdad, S. 145].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Mekale sahibi, Bagdat ihtiyarlarının bu topa ye Genc Osman türbesine âit naklettikleri bir halk an'anesini de kaydediyor ki, bu, bize, "Genc Osman„rivâyetinin Bagdat'taki şeklini anlatmaktadır [1] :

Şâh Abbas Bagdad'ı zabtettikten sonra, Bagdatlıların Istanbul'a gitmesini men'etti ve yollara me'murlar koydu. Şeyh Abdülkadir, İmam-ı A'zam, Ma'ruf-ı Kerhî, Şeyh Ömer-i Sühreverdî türbelerini ahır yaptı. Ahâlî bundan çok müteessir oldular. Bunun üzerine Süveydî âilesine mensup bir adam, her şeyi göze aldırarak Istanbul'a gitmeye karar verdi: İranlı bir derviş kıyafetine girerek kaçmağa muvaffak oldu. İstanbul'a gelince kendisini dilsiz gibi gösterdi. Zîrâ Istanbul halkı, Sultan Bagdad'ın sukutunu duyup oraya asker göndermesin diye, Irak tarafından gelenleri şehre sokmıyorlardı. Süveydî Istanbul'da bir müddet gizlendi; sonra bir yolunu bularak, Sultanın namaz kıldığı câmi hatîbine intisap etti. Bir cuma günü hatip birdenbire hastalandı; Halbuki hutbe zamanı yaklaşıyordu. Onun, yerinden kalkamayacak bir halde olduğunu gören Süveydî, eğer isterse kendi yerine hutbeyi okuyabileceğini söyledi. Hatip bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Süveydî minbere çıkarak yüksek sesle Bagdad'ı Acemlerin aldığını,mukaddes yerlere hayvan bağladığını, müslümanlara türlü zulümlerde bulunulduğunu hikâye etti.Müteessir olan halk, ağlamağa ve tekbir sesleriyle câmiyi çınlatmağa başladılar. Bunun üzerine, Sultan, Süveydî'yi sarayına götürerek Bagdat'ta olup biten işleri ona hikâye ettirdi. Bagdat seferine niyet eden Sultan, dellallar çıkararak "ancak sakallarına tarak batabilecek orta yaşlı adamların orduda bulunabileceğini„ îlân ettirdi. Asker toplandı. Ordu yola çıktı. Sâmerr'âya yaklaşdıkları zaman, Sultan, orduya tecrübeli ve muktedir bir kumandan tâyin ederek, kendisi câsus sıfatıyla Bagdat'a gitmek istedi. Bunun üzerine kumandanlığa lâyık gördüğü adamları birer birer çağırtarak "Bagdat nerede?„ diye sormağa başladı. Kimisi iki kimisi üç günlük mesâfede cevâbını veriyorlardı. Sultan bu tarzda cevap veren kumandanların derhal başlarını kesdiriyordu.

Kumandanlardan birinin onsekiz yaşında bir oğlu vardı. Orduda gençlerin bulunmasi yasak olduğu için, adamcağız, yanından ayırmak istemediği bu çocuğu büyük, delikli bir sandığa koyarak getirmişti. Karanlık bastıktan ve el ayak çekildikten sonra, oğlunu sandıktan çıkarıyordu. Bir gece çocuk babasının benzini uçuk, kendisini endîşeli gördü.

[1] Bize bu mühim makalenin mevcudiyyetini haber veren "Dr. Ritter„ e ve bu mekaleyi istisnsah edüp gödermek Iutfunda bulunan Hamburg Üniversitesi muallimlerinden Necati beye teşekkür etmek borcumuzdur. 1915 de bu türbeyi görmüş olan Dr. Ritter'in verdiği şifahî îzâhâta göre, türbe denilen şey, şehrin en işlek bir meydanının ortasında duran bir demir kafesten ibâret imiş; yol ortasında bulunduğu için biraz sonra kaldırılmış.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Sebebini sordu. Kumandan, dîger kumandanların başına gelenleri anlattı ve yarın da sual sırasının kendisine geldiğini söyledi. O zaman çocuk kendisine dedi ki: " Eğer yarın Sultan sana da bu suâli sorarsa, bayrağı eline al, atına bin, ve atı koşdurarak: Bagdat bu atın ayağı altındadır! Cevabını ver„. Sabahleyin Sultan kumandanı çağırttı; ona da Bagdat'la Sâmerrâ arasında ne kadar mesâfe olduğunu sordu. Kumandan, oğlunun kendisine öğrettiği tarzda cevap verdi. Sultan bu cevaptan çok memnun oldu; fakat bunu kimden öğrendiğini anlamak istedi; doğrusunu söylerse hiç bir fenâlık yapmayacağını va'detti. Kumandan mes'eleyi olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine, Sultan emretti. Çocuğu huzûruna getirdiler. Aralarında şu muhâvere geçti:

— Adın nedir ?

— Genc Osman.

— Sakalına tarak batmayanların orduya dâhil olmamasını emretmiştim. Emrime itaat etmeyenlerin katlolunacağını bilmiyormusun?

— Sultanım, ben gördüğün gibi genc değilim. İhtiyarlardan daha ihtiyarım.

— Öyle ise al şu tarağı, sakalına batır.

Genc Osman tarağı alarak çenesine sapladı. Sultan tekrar sordu:

— Sakalın nerede ? Ben senin yüzünde sakal görmüyorum.

— Benim sakalım içimdedir. Suâlini işittiğim zaman, aradaki mesâfeyi öğrenmek değil, kumandanların azmini, cesâretini tecrübe etmek istediğini anladım; ve babama, nasıl cevap vermek lâzımgeldiğini ögrettim.

Bu muhâvereden Sultan çok memnun oldu; ve " işte benim aradığım kumandan sensin„ diyerek, Genc Osman'a kumandanlık bayrağını teslim etti; orduyu Sâmerrâ'da bırakarak Bagdat'a gitmek maksadiyle İranlı bir derviş kıyafetine girdi. Bagdat'a on saatlik mesâfede bir köye vardığı zaman, ortalık kararmıştı. Bir kocakarının evine misafir oldu. Ertesi gün ayrılırken, kadına, kendisinin Sultanın dostu olduğunu ve ne istediğini sordu. Kadın, hayvanlarını otlatmak için mer'â istedi. Hemen cebinden bir kağıt çıkararak, kadına istediği arâzîyi bahşettiğini mübeyyin bir ferman yazdı; ve, Sultan Bagdad'ı zabtedince gidüp bu kâğıdı göstermesini, arzûsunun hâsıl olacağını söyledi. Nihâyet Bagdat'a geldi ve saray civarına giderek İranlı dervişlerin yapdıkları gibi farisî şiirler terennüm etmeğe başladı. Bunu duyan ve bu şiirlerden hoşlanan Şâh, dervişi saraya da'vet etti. Oturup sohbet ederlerken, Şâh'a, şatranç oynayup oynamadığını sordu. Bunun üzerine Şâh'ın emriyle şatranc getirdiler. Bir kaç saatlik bir oyundan sonra, Sultan Murat, Sâh'ı yendi. Ve ona " Şâh mat oldu „ dedi. Biraz sonra yerinden kalktı, saraydan çıktı; ve bir kocakarının evine misâfir

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

oldu. Ona biraz para vererek derhal bir dişi koyun satın aldırdı. Koyun gelince hemen onu kesdi. Kanını bir liğen içine koydu, kendisi bir kuyu içindeki değirmen taşı üzerine oturarak, kan dolu olan liğeni de başına koydu.

Şâh Abbas, biraz sonra, bu yabancı dervişin "Şâh mat oldu„ demesinden şüpheye düştü; bunun, ya bizzat Sultan Murat, yahut onun ümerâsından birisi olması ihtimâlini hatırladı. Hemen müneccimini çağırarak, o dervişin şahsiyyetini ve nereye gittiğini remil ve tencîm ile bulmasını emretti. Biraz sonra müneccim geldi; dervişin Sultan Murat olduğunu, ve şimdi biri kan biri sudan ibâret iki deniz arasında bir dağda oturduğunu söyledi. Şah ve yanındakiler hayrette kaldılar. Bunda bir yanlışlık olacağı zannına düştüler. Müneccim muhtelif hesaplar yaptı. Netice hep aynı idi. Nihâyet Şâh Abbas kızarak müneccimi kovdu; ve bu işin sonunu endîşe ile düşünmeye başladı.

Sultan Murat kocakarının evinde bir gece kaldıktan sonra, gizlice Bagdat'tan çıkarak ordugâhına geldi. Olup biteni anlattı. Nihâyet ordusunu alarak geldi, Bagdad'ı muhâsaraya başladı. Fakat muhâsara bir türlü netîcelenmiyor, Sultan Murad'ın ve ordu halkının ümidi her gün biraz daha kırılıyordu. Bagdat'ta medfun "Kadiriyye„ tarîkatı pîri " Şeyh Abdülkadir-i Geylânî „, bir gece, ordu başkumandanı " Genc Osman „ ın rûyasına girdi. Ona, neden böyle sıkıntı ve ıztırap içinde olduklarını sordu. " Genc Osman „, mühimmat ve zahîrelerinin bittiğini, ihtiyat kuvvetleri kalmadığını, Bagdad'ı hâlâ alamadıklarını söyledi. Şeyh, Genç Osman'a şu nasîhati verdi:

—Sabahleyin sultan Murad'a söyle, demirden büyük bir top yaptırsın.

Genc Osman ertesi gün rûyasını Sultan Murad'a anlattı. Sultan Murat şu cevâbı verdi:

— Demirimiz yok ki top yapmak kabil olsun.

İkinci gece Şeyh tekrar Genc Osman'ın rûyasına girdi. Niçin top yapmadıklarını Sordu. Genc Osman, demirleri olmadığını söyledi. Bunun üzerine Şeyh dedi ki:

— Atlarınızın nallarını, demir zincirlerini toplayup top yapınız.

Genc Osman bunu da Pâdişaha söyledi. Derhal bu demir eşya toplandı, eritildi. Lâkin top dökecek kalıp yoktu. Üçücü gece Şeyh yine Genc Osman'ın rûyasına girdi. Eritilen demirlerden niçin top dökmediklerini sordu. Genç Osman, dökmek için vâsıtaları olmadığını ve şaşırdıklarını söyledi. Şeyh dedi ki:

— Bir ağaç kütüğü alınız. Onun dişarısına balçıktan kovan gibi bir kap yapınız. Sonra kütükle kovan arasına erimiş demiri dökünüz.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Bu demir donduktan sonra kovanı kırınız, demirin içinden de kütüğü çeküp alınız. Böylece mükemmel bir top yapmış olursunuz.

Osman sabahleyin Sultan'a rûyasını anlattı. Sultanın emriyle hemen top yapıldı. Lâkin bu da boştu; Çünkü barut ve gülle yoktu. Şeyh Abdülkadir bu dördüncü gece de Osman'ın rûyasına girdi. dedi ki:

— Barutun ve güllenin yokluğundan müteessir olmayınız. Barut yerine toprak, gülle yerine de taş kullanınız; Bunlar düşman üzerinde daha fazla te'sir edecektir. Eğer bu sûretle kalede delik açmağa muvaffak olmassanız, ben yarın türbemin tam tepesinde " beyaz toğan kuşu " şeklinde size gözükeceğim. Beni görünce derhal topu bana çeviriniz ve beni nişanlayup atınız. İkinci gülleyi de kale duvarına atınız. O vakit sûrda geniş bir delik açılacak. Siz de bunu görünce hücûm edüp şehre giriniz.

Ortalık ağarmağa başlar başlamaz, Genc Osman Sultan'ın çadırına koşarak vak'ayı anlattı. Derhal bütün tedârikler görüldü. Vaktinde,Şeyhin türbesi üzerinde beyaz toğan kuşu göründü. İlk gülleyi ona,ikinci gülleyi kaleye attılar. Sûrun büyük bir parçası yıkıldı. Bunun üzerine hücûm ile şehre girdiler. Şehir içinde süreklice müdhiş bir mukatele oldu. Türk kumandanlarından biri, kafası kesilmiş olduğu halde, iki kılıcıyla düşmanları öldürüyordu. Bir kadın bu kerâmete dikkat edüp bağırıncaya kadar, başsız şehit mücadeleye devam etti. Lâkin kadın hayretle bağırınca, hemen oraya düştü. Ve düştüğü yere defnolundu. O yer hâlâ "Abu seyfeyn: iki kılıçlı„ mahallesi diye mâruftur; ve ekser halkı buğün yahudidir. "Genc Osman„ a gelince, Bagdat'a girerken ordu bayrağı onun elinde idi. İki elleri kesildi; fakat bayrak yere düşmeyerek kendi kendine Osman'ın önünde yürüyordu. Bir adam bu kerâmeti görerek taaccüp edince, bayrak yere düştü, Osman'da şehit oldu. ve hemen oraya defnedildi.

IV

Edebî menba'larda "Genc Osman„ destanı

Anadolu rivâyetleri, Genç Osman hikâyesinin Dördüncü Murat devrine âit eski bir tarinî destandan çıkmış olduğunu kâfî derecede göstermektedir. Güzel bir tesadüf eseri olarak, XVII nci asra âit bâzı sazşairlerinin eserlerini Muhtevî bir mecmuada "Koşma-i- Genc Osman„ serlevhası altında ve "Kul Mustafa" adlı sazşairi tarafından yazılmış

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

bir koşmaya rast geldim. XVII nci asrın ilk nısfında yaşamış olan bu mâruf sazşairi hakkında eserdeimizin birinci kısminde ayrıca mâlûmat verdiğimiz içün, burada yalnız o metni neşredeceğiz:

1

İptida Bagdat'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genc Osman
Vuruldu sancakdar kapdı sancağı
İletti bedene dikti Genc Osman

2

Eğerleyın Kır Atımın ikisin
Fethedeyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bagdat kapusun
Allah Allah diyüp açtı Genc Osman

3

Sultan Murad eydür kelsün göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Kılıcından al kan saçtı Genc Osman

4

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağargen
Yıkılası Bagdat seni döğerken
Şehitlere serdar oldu Genc Osman

Bu koşmanın(1,2,3)ncü kıt'ası,Çankırı rivâyetinin(1,2,4) ncü kıt'alarıyle—pek az farklarla— tetâbuk etmekdedir. Yalnız, son kıt'a, şairin ismini göstermek itibariyle, büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğu gibi, manzûmenin "koşma" namiyle mukayyet olması da onun uzun bir destan olmadığını, ve meselâ "Karaman„ rivâyetinin de muahharan ilâve edilmiş parçalarla büyütülmüş olması ihtimâlini hatıra getiriyor. Mâmâfî, ben, muhtelif sebeplerden dolayı, bu eserin iptida bir koşma olarak değil bir destan olarak—yânî birçok kıt'alardan terekküp etmek üzere—yazıldığını, Genc Osman vak'asını daha etraflı olarak hikâye ettiğini kuvvetle tahmin ediyorum. Çünkü:

1 — Mevzûun mahiyyeti, bir koşma değil bir destan mevzûu teşkil etmektedir.

2 — Kul Mustafa zemanının muhtelif hâdiseleri içün — ona âit tetkikımizde gösterdiğimiz vechile — destanlar yazmıştır.

3 — Neşrettigimiz metin, arada bâzı eksik kıt'alar bulunduğunu açıktan açığa göstermektedir.

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

4 — Bu destanın yalnız dört parçasını elde ederek, görmüş olduğumuz mecmuaya kayt eyleyen adam, buna "koşma„ adını kendisi vermiştir. Çünki dört kıt'adan mürekkep "destan„ olamazdı.

İşte bir defâ bunu tesbit ettikten sonra, " Genc Osman „ hakkındaki destanin nasıl bir tarihî vâkıaya istinat ettiğini arayalım.

V

"Genc Osman„ hikâyesinin tarihî esâsı

Kul Mustafa'ya "Genc Osman„ hakkındaki manzûmesini ilham etmiş olan tarihî hadiseyi, müverrih Naîmâ epey mufassal bir surette yazmaktadir. Ona nazaran, Genc Osman "Abaza Paşa„ maiyyetinde bulunan mâruf bir kahramandı;ve daha Abaza Paşa'nın ilk ısyanında onun yanında bulunuyordu [Naîmâ, C.2, S.302]. (Hicrî 1039) da Osmanlı ordusu serdar Husrev Paşa maiyyetinde "Şehrizor„ sahrâsında bulunduğu esnada "Genc Osman„ Irak-ı-Arap taraflarında askerî harekâtta bulunmak üezre ifraz idilen bir askerî kuvvete başbug nasbedildi. Genc Osman bu hızmeti büyük bir muvaffakıyetle îfa etti: önüne gelen Kızılbaşları kılıçdan geçirerek "İmam Hüseyn„ kasabasını fethetti. " Necef, Hille, ve Remahiye„ kasabalarını da zabtettikden sonra, maiyyetindeki kuvvetle "İmam Hüseyin„ kasabasında otururak o havâlînin muhafazasını te'min eyledi [Naîmâ, yeni basma, C. 3, S. 20]. Bu harekâtta gösterdigi şecâat ve muvaffakıyet, orduda gendisine büyük bir şöhret te'min etmişti [Genc Osman'ın Hille'ye hucumu haberi, serdar ordusuna 1040 muharraminde geldi: Kâtip Çelebi, Fezlike, C. 2, S. 128] .

İrtesi sene (Hicrî 1040) yine Husrev Paşa kumandasindaki ordu Bagad'ı muhasara ettigi esnada " Genc Osman „ hazır bulunuyordu. 3 Rebiülahır'da Serdarın emriyle icra edilen umûmî yürüyüş esnasında Genc Osman da şehit oldu: " Ve Genc Osman Dicle kenarında cesir üzerinde dürüp kale cengine meşgul idi. Hisardan kızılbaş tirü tüfenkle hamle iderlerdi. Topuğuna ok dokunup mecruh olıcak kenarda olmakla cesirden suya düşüp rüfekasindan biri başindan imamesin çözüp pertap eyledi. Osman bey makremenin ucuna sarılup sahibi cesir üzerine çekerken, su kuvvetiyle Osman bey refikını dahi çeküp suya düşürüp mevc ve akıntı galip olmakla ikisi bile gark oldular „ [Naîmâ, yeni basma, C. 3, S. 53].

" Naîmâ „ nın böyle iki yerde " Genç Osman „ dan bahsetmesi,

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

onun ordudaki şöhretine bir delildir; Mâmâfî, bu îzâhâtı Kul Mustafa'nın rivâyetiyle mukayese edince, " Vurulan sancakdarın elinden sancağı alarak kale bedenine dikdiğine „ dâir Naîmâ'da hiçbir şey bulmuyoruz. Yalnız orada Genç Osman'ın şahâdeti anlatıldıktan sonra, " Zor Murtazâ Paşa „ nın kale bedenine bayrak dikmek için birbirini müteâkip gönderdiği iki alemdarın şehit olduğu, bunun üzerine Paşanın hançerini kale duvarına saplayarak ve onun üstüne basarak bayrağı diktiği sırada göğsünden vurulup şehit olduğu hikâye ediliyor. Belki de, muvaffakiyetsizlikle netîcelenen bu hücûm esnasında Murtazâ Paşa'nın gösterdiği bu secâat, ordu arasında esasen şöhret kazanmış olan Genç Osman'a isnat edilmiştir. Tarihî vak'anın, halk destanına geçerken bu sûretle biraz daha hamâsî bir mahiyyet alması, şairin fantezisiyle karışması, pek tabiîdir.

VI

Türkmen hikâyesinin tahlîli

Türkmenler arasındaki rivâyet, şüphesiz dîger rivâyetler gibi Kul Mustafa'nın destanından duğmuş olmakla beraber, daha ziyâde inkişaf etmiş, mahallî bir renk almış, ve vak'a, bizzat Dördüncü Murad'ın Bagdat üzerine icra ettiği sefere bağlanmak sûretiyle tarihî esastan büsbütün tebaût edilmiştir. Dördüncu Murat, Revan ve Bagdat seferleri münasebetiyle olduğu kadar, tütünü çok şiddetli şekilde men'etmesi ve gizli gizli halk arasında dolaşarak emrettiği tedbirlerin icrasına nezâret etmesi, zorbaları te'dîbe muvaffak olması îtibariyle de halk arasında çok meşhur bir tip olmuştur: Bugün elimizde bulunan eski meddah hikâyelerinde tasvir edilen şahsiyyeti, tarihî şahsiyyetiyle pek güzel tetâbuk etmektedir [1]. İran seferleri münasebetiyle Anadulu şehirlerini ziyâret etmesi, yalnız Istanbul'da değil Anadoluda da meşhur olmasını te'min etmiştir. Dördüncü Murad'ın Bagdat seferinede "Konya-Adana-Masisa-Payas - İskenderun - Halep„ yolunu ta'kip etmesi de belki bu türkmen hikâyesinde ona mühim bir mevki' verilmesini intaç etmiştir [2].

Türkmen rivâyetinde, Bagdad'ın birtürlü zabtedilmemesinden canı

[1] Köprülüzade Mehmet Fuat, Meddahlar, Türkiyat Mecmuasi, C. 1, S. 34: yine o devre âit olan "Hançerli Hanım„ hikâyesinde de Dördüncü Murad'ın zikri geçer [İbnülemin Mahmut Kemal, Meşâhîr-i mechûle, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 19 (96), S. 47].

[2] Naîmâ, C. 3, S. 326-362 de ordunun ta'kip ettiği yol, layıkıyla anlatılmıştır.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

sıkılan hükümdarın, tebdil-i- kıyâfet ederek ordu arasında dolaşması da, onun tarîhen mâlûm olan seciyyesine tetâbuk ediyor. Lâkin, askerin ve hayvanların aç ve susuz olduğu hakkında Osman'ın şikâyeti, tarihî vâkıaya uygun değildir: Şedit ve gaddar Pâdişahın bizzat bulunduğu, her şeyi bizzat teftiş ettiği bu seferde, ordu hiçbir yoksulluk çekmedi. Bu rivâyet XVII-XVIII nci asırlarda ekser seferlede çok defâ ordunun bu gibi müşkilat ile karşılasmasından kalmış bir hâtıra olsa gerektir. Pâdişahın elinde abdest ibriği taşıması ve onun üzerine yazı yazması da, belki onun dindarlığını göstermek maksadiyle hikâyeye idhal edilmiştir. Ahâliye gadreden hükûmet adamlarını şiddetle cezalandırması, ve kendisinin tarîhen mâlûm olan dindarlık temayülleri de bunda medhaldâr olmalıdır.

"Genc Osman„ı Dördüncü Murad'ın ordusunda gösteren bu türkmen rivâyeti, muhtelif şiirlerle onu süsleyen, zenginleştiren "Dadaloğlu„ tarafından da tabiî o şekilde terennüm edilmiş, ve son zamanlara kadar türkmenler arasında öylece devam etmiştir.

VII

Anadolu Rivâyetlerinin Tahlil ve Mukayesesi

"Karaman„, "Çankırı„, "Konya„ ve "Mudurnu„ rivâyetlerinde, tarihî vâkıadan büsbütün ayrı fantastik unsurlar daha buluyoruz: Bagdad'ın Genc Osman'ın şecâati sayesinde zabti, ve kaleye girerken şehit olan Genc Osman'ın kellesi koltuğunda üç gün — Mudurnu rivâyetinde beş gün—daha gazâ enmesi gibi. Biz "Kul Mustafa„nın destanında bunların bulunmadığını sühûletle söyleyebiliriz. Çünkü, Husrev Paşa ordusu tarafından yapılan bu hücûmun muvaffakiyetsizlikle netîcelendiğini " Kul Mustafa„ pek âlâ biliyordu; Ve bundan dolayıdır ki ona âit olan eski metinde Bagdad'ın zabtinden aslâ bahis yoktur; Sâdece hücûm mevzûi bahistir; ilk kıt'ada ki " iptida Bagdat'a sefer olanda „ mısraı bunu gösteriyor. Kahramanın " Bagdat kapısını açması „ hakkında Kul Mustafa'nın rivâyeti de, mütemâdî top hücumlarından dış kale divarlarının âdetâ hendekler seviyyesine kadar inmesinden ve hücûma biraz muvaffakiyet çeşnisi vermek temâyülünden ileri gelmiştir. Halbuki, sonra gelen şairler Bagdat üzerine olan muhtelif hucumların tafsîlâtına vâkıf olmadıkları için, vakayii basitleşdirmişler, ve Bagdat seferinden, Dördüncü Murad'ın şehrin fethiyle netîcelenen son hücû-

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

munu kasdetmişler, Genc Osman'ın da fetih esnasında şehit olduğunu zanneylemişlerdir . Biz bunu Türkmen rivâyetinde de gayet sarih olarak göruyoruz.

Genc Osman'ın, şehit olduktan sonra da kellesini koltuğuna alarak üç gün gazâda devam ettiği an'anesi, "Karaman„ ,"Mudurnu„, "Konya„, " Çankırı „ rivâyetlerinde sarâhaten , türkmen rivâyetinde ise biraz müphem olarak göze çarpiyor . Burada " Kesikbaş „ mevzûunun destana karışdırıldığını görüyoruz . Türkler arasında eskidenberi pek yayılmış bir halde bulunan bu an'ane, halk arasındaki birçok evliyâ rivâyetlerinde, yahut, hududlarda kâfirlerle cihadda bulunan gâzîlere âit menkabelerde sık sık göze çarpar.

" Jean Deny „ Selânik ve Florina türkleri arasında, türk velîlerine isnat edilen bu " kesikbaş „ menkabelerini toplamış, " André Mazon „ da bu menkabelerin o havâlî Islavları arasında—pek tabiî olarak Hırıstiyan evliyasına isnat edilmek sûretiyle—nasıl müessir olduğunu meydana koymuştur [1] .

Biz, Rumeli serhadlerindeki gâzîler arasında bu "kesikbaş„ rivâyetinin daha XVIncı asırda yayılmış olduğunu,"Peçevî„ tarihindeki mühim bir kayıttan anlayoruz : "Peçevî„ hicri 961 vakayiinden bahsettiği esnada, "Garjgal„ adlı küçük bir hudut kalesinde kadı olan bir zâtin yazmış olduğu manzum bir destanı kısmen nesrile hülasa kısmen de aynen derceder. Oldukça basit bir lisanla, ve Arûzun "Mefâîlün mefâîlün faûlün„ şekliyle mesnevî tarzında yazılmış olan bu destanda "Garjgal„ gâzîlerinin kahramanlığı ve bilhassa "Deli Mehmet„ adlı bir gâzînin menkabesi tasvir edilir. Deli Mehmed'i şehit eden kâfir, onun başını-bir zafer hatırası olmak üzere—almış; arkadaşı "Deli Husrev„bunu görünce, arkadaşına "ne yatıyorsun ? kâfir başını alup gitti„ diye bağırmiş . Kesik başlı gâzî hemen yerden kalkmış, başını götüren kâfiri öldürmüş ; başını aldıktan sonra tekrar yere yatmış . Bunu yalnız kadı ile Deli Husrev görmüşler, başka kimseye görünmemiş . Akşam olup düşman maglubiyyetle çekildikten sonra, şehitleri gömmek istemişler; Deli Mehmed'in başı koltuğunda imiş. Garjgal kadısı daima onun kabrini ziyâret ettiğini, birçok fevkalâdeliklere şahit olduğunu, ve nihâyet sabredemeyüp bu sırrı yazup meydana çıkardığını, ondan sonra da artık hiçbir şey görmediğini anlatıyor [2] .

[1] Traditions populaires turques de Salonique et de Florina[Révue des traditions populaires xxxiv, supplement, 25, 26, 33] . Bu cins türk an'anelerinin Islavlar üzerindeki te'siratını görmek içün A. Mazon'un şu eserine bakınız: Gontes slaves de la Macédoine sud - occidentale, Paris 1923, 168, 199, 200.

[2] Peçevî, s. 355-363. Evliya Çelebi, Garjgal'da Deli Mehmed'in kabrini ziyâret etmiştir.ken-

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Rumeli serhadlerindeki gâzîler arasında bu "kesikbaş„ an'anesinin daha sonraki asırlarda da devamını göruyoruz: "Hadikatüşşühedâ„ müellifi Tamşıvarlı İbrahim Naîmeddin efendi, "Gâzî divâne Hüseyin„ adlı bir kahramanın da buna benzer bir kerâmetini anlatıyor [1]. Mâmâfî, bu an'ane, serhat gazâlarında doğmuş muahhar bir şey değildir: daha Altay türklerinde eski Kamlar hakkında buna benzer rivâyetler bulunması, bunun İslamiyetten evelki devirlerden kalma bir an'ane olduğunu açıkca göstermektedir [2]. İslamiyetten sonra, muhtelif sâhalardaki türkler arasında bu an'ane—tabiî islam evliyasına isnat edilerek—devam etmiş, ve ta Rumeli serhadlerine kadar gelmiştir. Kazan civarında, Kırım'da, şarkî Başkurtlarda bu kesikbaş rivâyetlerine tesâdüf edilmesi [3], sonra, Erzurum'da türbesi olan "Abdürrahman Gâzî„ hak-

disi, ona yetişen ihtiyarlardan Deli Mehmed'in kahramanlık menkabelerine dâir birçok şeyler işittigini soyliyor; ve onlardan birini naklediyor [Seyâhatnâme, c. VII, S. 48-49]. Evliya'nın tesbit ettiği bu muahhar riyâyette, Deli Mehmet, başını kesüp götüren kâfiri öldürdükten sonra, diger düşmanlara da - başsız olarak - hücûm eder ve onların maglûbiyyetine sebep olur. Halk muhayyelesinin,daha bir asır bile geçmeden,eski menkabeyi nasıl zenginleştirdigine bu da güzel bir misaldir. Menkabenin bu muahhar şekli ile, Genc Osman'ın üç gün başsız cenk etmesi arasındaki müşâbehet bilhassa kayda şayandır.

[1] Bu eser hakkında yine bu sazşairleri sırasında neşrettigimiz "Gevheri„ye bakınız: s. 8. Müellifin naklettiği vak'a şudur: " Ezcümle Gâzî Divâne Hüseyin dirler bir merd-i çabüksüvâr ve dilâverlik ile namdâr ve gayet şecâat ile iştihar bulmuş idi. Hikmet-i hüda ile bir kâfir-i anîd elinden ol gâzî yere düşmeden kendünün başi yere düşdükü birle filhal egilüp kendi başın eline alup ve üç ayak ileri yürüyüp şehit olduğu mekâne gelicek arkası üzerine düşüp nice zeman hareket-i lisan eyledügün müşahede eyledik. Ol saîdi şehit eyleyen pelid, bazuy-ı- kuvvet ile sa'y ve dikkat eyledi ki ol şehidin mubarek başin alup götüre. mel'un-ı- mezbur her ne kadak zor eylediyse herkiz elinden baş alup götürmege derman ve imkân edemeyüp hatta ma'reke-i kıtâl savuldukdan sonra gâziler ile gelüp ol şehid-i saîdin başin alup cesed-i latîfi ile defnetmeğe ikdam-ı- tam eyledik. Hergiz anın elinden baş alup da beden kaldırmak imkânı olmadı. ahırkâr ol mahalde defneyledik„.

[2] Potanin, Altay türkleri arasindaki"Tarhan Bö„— bu "bö"kam=şaman demektir—menkabesini şu yolda naklediyur: Tostogoş isminde büyük bir kam vardı. „Ecen Han" bütün büyük kamları toplayüp ateşe atti. Tostogoş ile Gazır Gam diri kaldı. Tostogoş'un kafasını kesdiler ve Han'a götürdüler. Lakin gövdesi de kafayı ta'kip ederek ta Mogolistana kadar geldi ve orada taş oldu [Oçerski Severo — Zapadnay Mongolii, C. IV, Materiale Etnografiçeskie, S.Peteresburg, 1883, s. 290].

[3] Potanin yine ayni eserinde diyor ki: "kesilen kafanın yuvarlanması mevzûu mâruftur. Kazan ciyarinda Kara Duvan köyüne âit bir menkabe vardir: Şakiler üç veliye tesâdüf etmişler, bunlardan birin in kafasını kesmişler, veli de kafasını koltuguna alup Kara Duvan'a kadar gelmiş. Diger bir rivâyet: üç islam şeyhinden birının başı Kazan'ın Ruslar tarafından istilâsında kesilmiş, bu kesik baş ta Kara Duvan'a kadar gelmiş. Kırım'da "Aluşta" civarında"Kör Bekir„ köyünde bir veli kabri vardir; rivâyete göre Ruslar bunun kafasını kesmişler, o da kafasını alup bu köye kadar

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

kında hâlâ Erzurum halkı arasında böyle bir an'anenin mevcudiyyeti, buna delildir [1].

"Genc Osman„rivâyetinde dikkati celbeden dîger mühim bir nokta da "Kır At„ mes'elesidir. Kul Mustafa'nın koşmasında (kıt'a. 1), Çankırı rivâyetinde (kıt'a. 2), konya rivâyetinde (A. kıt'a. 1; B. kıt'a. 2), Mudurnu rivâyetinde (kıt'a. 1) " Kır At „ mevcuttur. Karaman rivâyetinde ise bundan hiç bahsedilmeyerek, hatta Osman'ın hindiği atın " kötüden kotü „ olduğu tasrih olunur (kıt'a. 4). Türklerin bütün kahramanlık hikâyelerinde " At „ ın ne kadar büyük ehemmiyeti olduğu, Orhon kitâbelerinden başlayarak son zamanlara kadar, mâlûmdur [2]. Bilhassa "Köroğlu„ destaninda, kahramanın Kır At'ı, "Köroğlu„ kadar hatta ondan daha mühim bir mevkı' işgal eder. Âdetâ kahramanın Tılsım'ı dır; o olmadığı zaman, Köroğlu'nun dîger insanlardan hiçbir farkı kalmaz [3]. XVIInci asırda "Köroğlu„ rivâyeti Anadolu türkleri arasında pek mâruf olduğu cihetle, "Genc Osman„ ın "Kır At„ ının, Köroğlu destanında ki "Kır At„ ın bir taklidi olduğu kuvvetle tahmin olunabilir.

---

gelmiş [s. 849]. Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir beyin şifâhen verdiği malûmâta göre Tamyan-Katay Başkurtları yaylasında "Eveş„ dagı hakkında şarki Başkurtlarda bir rıvâyet varmış: beylerden biri Eveş nâmındaki bir velinin başını kesdirmiş. Velî kellesini koltuguna alup bu dağin tepesine kadar çıkmış. Oradaki mezarı Başkurtlar arasinda mühim bir ziyâret yeridir.

[1] Ahiren Erzurum havâlisinde halkıyat tetkikleri yapan Abdülkadır Beyin verdiği mâlûmata göre Erzurumdaki türbesi halk arasında mâruf bir ziyaretgâh olan Abdürrahman Gâzî [bu türbe hakkında bakınız: Cihannümâ, S. 323; Evliya Çelebi seyâhatnâmesi, C. 2, S, 218; Mehmet Nusrat' Tarihçe-i Erzurum, 1338, S. 88] hakkında bugün Erzurum halkı arasinda yaşayan bir rivâyet vardir: Abdürrahman Gâzî daha Erzurum fethedilmeden evvel şehit olmuş, başı kesilmiş, lâkin kellesini kultuğuna alarak şehir fethedilincey e kadar orduyu ta'kıp etmiş, nihâyet şehrin fetedildiğini görünce " Şivalar „ dağının yamacında yere düşmüş ve oraya defnedilmiş.

Şehitlerin bu tarzda birçok kerâmetler gösterdikleri, islamlar arasinda, daha ilk asırlardan başlayarak, mâlumdur. Bâki, muhtelif menba'lardan iltikâten yazdığı"Fâzâilülcihad„ inda bu hususta birçok, rivâyetler zikreder [husûsi kütüphânemizdeki yazma nusha, varak 198 ve müteakıp]. Bunlar arasinda Battal Gâzî'den nakledilen bir fıkra, yukarıda zikrettigimiz rivâyetlere pek benzer: Battal Gâzî bir arkadaşiyle giderken yolda ata binmiş dört kâfire rast gelirler; arkadaşı şehit olur. Battal onların üçünü öldürür. Dördüncüsiyle mücadele ettiği esnada kâfir onu maglup eder. Hancerini çikarup başını keseceği sırada, şehit olan arkadaşı yerinden kalkar. Kılıcıyla kâfirin başını keser. Guyâ Battal Gâzî bu hikâyeyi Harun-al-Reşid'e nakletmiş [aynı eser, varak 203].

[2] Köprülüzade Mehmet Fuat, Türk Edebiyatının Menşei, Milli Tetebbu'ler Mecmuası, sayı 4, S. 76.

[3] Bu "Kır At„an'anasinin son zamanlara kadar devam ettiğini Tal'at beyin bir ifâdesinden anlayoruz: Son zamanlarda yetişen Çankırı kabadayılarından Kabacaoğlu Hasan ağa„ hakkındaki halk türkülerinde onun Kır Atı'da âdetâ esâtîrî bir mahluk gibi methedilmiştir [Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, s. 127].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

VIII

Bagdat rivâyetinin tahlîli

"Genç Osman„hikâyesinin Bagdat'taki şekli, dîger Anadolu rivâyetlerinden daha zengin olduğu gibi, onlardan farklıdır da. Bu rivâyet, Bagdat'ta,şehrin Dördüncü Murat tarafından zabtı hakkında teşekkül etmiş halk an'anesinin bir cüz'ünü teşkil ediyor:Bu an'anede Sultan Murat ve Abû Hazzâme topu mühim birer mevkı' işgal ettiği gibi, Bagdat'ın hâmisi "Abdülkadir-i Geylânî„ de burada mühim bir rol îfa etmektedir. Bagdat sünnîleri arasında şiî Safevî tahakkümünden kurtulmalarının bir hâtırası olarak teşekkül eden bu rivâyette, sünnîlerin büyük velîsi "Abdülkadir-i Geylânî„nin böyle bir mevkı' alması pek tabiîdir. Bu rivâyetin, doğrudan doğruya Bagdad'ın fethiyle alâkadar olması, ve ayrıca şehirdeki "Genc Osman türbesi„ ve "Abû Hazzâme topu„ gibi bu büyük hâdiseyle alâkadar mevzîî bakiyyelerin mevcudiyyeti, son Bagdat fâtihi "Dördüncü Murad„ ın bilhassa sünnî halk arasında bir kahraman sıfatiyle asırlardanberi yaşamış olması, bu rivâyetin zenginliği ve canlılığı husûsunda başlıca âmillerdir,

Bagdat rivâyetini tahlil edecek olursak, onun başlıca şu parçalardan mürekkep olduğunu görürüz:

I — Sultan Murad'ın Bagdat seferinin sebebi.
II — Genc Osman.
III — Sultan Murat'la Şâh Abbas'ın şatranç oyunu.
IV — Abdülkadir-i Geylânî ve Abû Hazzâme topu.
V — Kesikbaş ve yürüyen bayrak.

Hiç bir tarihî esasa istinat etmeyen birinci kısım, şüphesiz Bagdat'ta doğmuş bir rivâyettir: Pâdişahın Bagdad'ın Acemler eline geçdiğinden haberdar olmaması, Istanbul halkının bunu Pâdişaha duyurmamak için bagdadlıları Istanbul'a sokmamaları, tarihî hakikatlerle hiç tetâbuk etmez. Bagdad'ın istirdâdı yolunda Hafız Paşa ve Husrev Paşa orduları tarafından yapılan muvaffakiyetsiz teşebbüsler unultulduğu için, halkın hâtırasında yalnız Murad'ın son muvaffakiyetli seferi kalmıştır. Pâdişahın Bagdad'ın Acemler eline geçdiğini öğrenir öğrenmez hemen ordusunu toplayup hareket ettiği hakkındaki rivâyet, Bagdat sünnîlerinin Dördüncü Murad'ın hâtırasını nasıl ta'ziz ettiklerini göstermektedir. Murad'ın şiddeti ve hunharlığı, onun hakkında beslenen bütün hurmete rağmen, unutulma-

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

mış olmalı ki, suâline cevap veremiyen kumandanları derhal katlettirmesi rivâyeti bu an'anede bir yer bulmuştur.

Genc Osman hakkındaki kısimde "tarak batırmak„ mes'elesi, dîger Anadolu rivâyetleriyle tetâbuk ediyor. Yalnız, Pâdişahın emrine muhalif olarak bir sandık içinde babasiyle beraber gelmesi ve babasına akıl öğretmesi, bir kumandan oğlu olması,dîger rivâyetlerde yoktur.

Üçüncü kısim, yânî Sultan Murad'ın Şâh Abbas'la şatranç oynaması mes'elesi, yalnız Bagdat'a munhasır bir rivâyettir ki, dîger Anadolu rivâyetlerinde ona tesâdüf edilmez. Bunun da tarihî bir esasa istinat etmediği pek sarihtir: Esasen Bagdad'ın zabtinde Îran tahtında "Şâh Abbas„ değil, "Şâh Safî„ bulunuyordu; ve o da, pek tabiî olarak,Bagdat'ta değildi [Halil Edhem, Düvel-i islâmiyye, Safevîler bahsine müracaat]. Bunun daha eski bir halk hikâyesinden alınmış olduğunu söyleyebiliriz. Bâzı tarihlerimizde aynı hikâye "Yavuz Sultan Selim„ le "Şâh İsmail Safevî„ arasında cereyan etmiş olarak gösterilir ki , bunun da tarihî bir vakıa değil, bir halk rivâyeti olduğu gayet tabiîdir. Solakzade, "Bâzı tavârihte mastûr ve lisan-ı avamda mezkûrdur ki„ kaydiyle, bir halk rivâyeti şeklinde bunu anlatmaktadır [Solakzade tarihi, S 430-431]. "Dördüncü Murat-Şâh Abbas„ hikâyesinin bundan alındığını daha iyi anlatmak için, Solakzade'nin rivâyetini meâlen naklediyorum :

> Yavuz Sultan Selim, Tırabzon valîsi iken, bir derviş kıyafetine girerek Tebriz'e gitmiş. Şâh İsmail ile şatranç oynamış. İlk oyunda mahsus yenilmiş. Lâkin ikincisinde Şâhı mat etmiş. Şâh fena hiddetlenmiş; "Hiç şâh olanlar mat olurmu? Hükümdarlara karşı nasıl muamele etmek lâzımgeldiğini de bilmezmisin?„ diyerek elinin sırtiyle Yavuz'a vurmuş. Ertesi gün de gönlünü kırdığı bu fakîr dervişe bir iltifat olmak üzre bin altın göndermiş. Yavuz, bir karanlık gecede, Saray kapısından ata bindiği esnada, parayı binek taşının altına koymuş; sonra, gizlice savuşup Tırabzon'a dönmüş. Şâh bu dervişi tekrar buldurmak istemiş, aratmış, bir türlü izini bulamamış. Şâh'ın adamlarından biri, bunun, câsusluk maksadiyle gelen Şehzade Selim olduğunu anlamış, fakat Şâha bir şey söylememiş. Derviş kaçtıktan sonra bu şüphesini Şâha anlatmış. Şâh, neye o zaman söylemediğini sormüş. Şehzadenin heybetinden korkduğu cevabını vermiş...Solakzade. bu hikâyenin akla uygun olmadığını söylemekle beraber, bunu te'yit için nakledilen dîger bir hikâyeyi de kaydediyor: Yavuz, Çaldıran harbini kazanup Tebriz'e girdiği zaman, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'ya hıtap ederek, binek taşı altındaki bin altını almasını emretmiş.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Osman Ağa parayı orada bulup almış. Bunu gören erkân-ı devlet şatranç hikâyesinin aslı olduğunu anlamışlar ... Solakzade, Çaldıran'dan sonra Pâdişahın Şâh İsmail'é yazdığı mektupta bu mes'eleyi îma ederek: "er ere sille vurunca böyle vurmak gerektir; Şatranç esnasındaki silleyi haklaşdık„ diye yazmış.

Bu hikâyenin, şahısları tebdil sûretiyle bir ıktibâsından ibâret olan Bagdat an'anesi yalnız bununla kalmıyor; Şâh Abbas'ın, müneccimler vasıtasiyle, kim olduğunu ve saklandığı yeri keşfedeceğini tahmin eden Sultan Murat, kuyudaki değirmen taşı üzerine otururak başına kanla dolu bir liğen koymak sûretiyle de onları aldatıyor. Bunun da yine eski bir halk hikâyesinden ıktibas edilmiş oldğunu "Semerâtül'evrak„[1] daki bir fıkradan anlayoruz. Bu eserde, nucûma âit mühim eserleri olan imam ve müneccim "Abû Muşşarl al- Belhî„ hakkında şöyle bir rivâyet görüyoruz [C. 1, S. 61-62]:

Abû Muaşşar al-Belhî, bir hükümdarın hizmetinde bulunuyordu. Bir gün devlet ricâlinden biri mühim bir kabahat yaptı ve saklandı. Fakat, Abû Muaşşar al - Belhî'nin saklandığı yeri keşfedeceğinden korkuyordu. Bunun için bir hîleye tevessül etti: Bir liğen içine kan döktü, ve kan içine de altından bir havan koyarak birkaç gün onun üzerinde oturdu. Filhakıka onu her tarafta aratup bulduramayan Pâdişah, bu vazîfeyi müneccime havâle etti. Abû Muaşşar uzun müddet çalıştı; Nihâyet hayret içinde kaldığını gösteren bir vaz'iyyet alarak sustu. Sultan hayretinin sebebini sorunca dedi ki :

- Bu adam altın bir dağ üzerinde oturuyor, dağ da kan denizi içindedir. Halbuki yer yüzünde böyle bir mahal yoktur.

Hükümdar tekrar çalışup aramasını emretti. Fakat bütün hesaplar dâimâ aynı netîceyi veriyordu. Müneccimden de ümidini kesen Padişah, bu adam meydana çıkacak olursa kendisine hiç bir fenalık yapmayacağını her tarafta îlan ettirdi. Nihâyet adamcağız gizlendiği yerden çıkarak Pâdişahın huzûruna geldi. Ve müneccimi aldatmak için yapdığı hîleyi de anlattı. Pâdişah, onun tedbîrini beğendiği gibi, müneccimin mehâretini de bir defa daha tecrûbe etmiş oldu [2].

[1] (768-837 H.) senelerinde yaşayan meşhur edip ve âlim شيخ تقى الدين ابو بكر على المعروف بابن حجة الحموى nin ثمرات الاوراق adlı bu eseri, 1320 de مستطرف hâşiyesinde olarak Mısır'da التقدم العلميه matbaasında basılmıştır. „كشف الظنون„ da da, bu eserin, meclislerde söze karışabilmek için bilinmesi lâzım olan mühim ve nâdir fıkraları ihtivâ ettiği zikredilir. Kısa bir tercemei hâli دائرة المعارف de mevcuttur.

[2] (272 H.) de Vâsıt'da vefat eden bu meşhur müneccim ve eserleri hakkında [كتاب الفهرست

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
Halle Zweigbibliothek „Vorderer Orient"

Bu hikâye ile Bagdat rivâyeti arasındaki müşâbehet, îzâha lüzum göstermeyecek kadar açıktır. Anlaşılıyor ki Bagdat rivâyetinin "Dördüncü Murat - Şâh Abbas„ kısmi, doğrudan doğruya Solakzade'den naklettiğimiz türk hikâyesiyle bu arab hikâyesinin birleşdirilmesinden meydada gelmiştir.

"Abdülkadir-i Geylânî„nin "Genc Osman„ ın rûyasına girerek Bagdad'ın fethi için yol göstermesi ve "Abû Hazzâme„ topunun dökülmesi, rivâyetin en mühim kısmini teşkil eder. Çünkü, Bagdad'ın fethi, ancak bu sâyede kabil olmuştur. Bunda tarihî bir esas olmadığını söylemeye bile hâcet yoktur. Bagdat sünnîleri arasında teşekkül eden bu an'anenin, Bagdat fethini, şehrin hâmîsi olan ve sünnîler tarafından türbesi en mukaddes bir ziyaretgâh gibi telakki edilen "Abdülkadir-i Geylânî„ nin ma'nevî yardımına isnat etmesi gayet tabiîdir. Şeyhin Genc Osman'ın rûyasına girmek sûretiyle bu fethe sebebiyyet vermesi de, islam evliya menkabelerinde dâimâ tesâdüf edilen bir mevzûadır. Burada, Şeyh Abdülkadir'e âit mahallî menkabelerin bir izini de, onun, türbesi üzerinde "beyaz toğan kuşu„ şeklinde görünmesinde müşâhede etmekdeyiz [1]. Şeyhin, doğrudan doğruya Sultan Murad'ın değil Genc Osman'ın rûyasına girmesi, bu rivâyette Genc Osman'ın Dördüncü Murattan daha mühim bir mevkı' sâhibi olduğunu da anlatmaktadır. "Abû Hazzâme„ topunun Bagdat halkı tarafından mukaddes addedilmesi ve

Flügel basması, S. 277] de uzunca mâlûmat vardır. Ayrıca القفطى nin «كتاب اخبار العلما باخبار الحكما» sında [Mısır basması, 1326, S. 106-108], ابن خلكان da [C. 1, S. 157-158], da da îzâhat mevcuttur. Yukarıda ثمرات الاوراق dan naklen yazdığımız hikâye ابن خلكان da mastûr olduğu gibi, دائرة المعارف de dahi münderictir. Bu son eserde, yukarda zikredilen hükümdarın موفق بن متوكل العباسى, yahut, bu müneccim bir zamanlar İran'da dahi bulunduğu için başka bir hükümdar olması ihtimalleri ileri sürülmüştür. Bütün bu mâlûmat, her halde epey eski bir zamanda tesbît olunmuş bir halk hikâyesi karşısında bulunduğumuzu anlamağa kâfîdir.

[1] Abdülkadir-i Geylâni'nin o zamandan îtibâren باز اشهب lakabını aldığı bagdadililar arasında meşhur isede, bu şöhretin daha eski olduğunu mekale sahibi bildiriyor; ve البندنيجى nin جامع الانوار فى مناقب الاخيار nam eserinden naklen, halkın gözü önünde istediği zaman uçdugu ve istediği zaman yürüdüğü için bu lakabı almış olduğunu söyleyerek diyor ki: "yine بهجة de zikrolunduğuna göre Şeyh hakkında باز اشهب lakabını ilk haber viren zâtın شيخ عقيل المنبجى olduğu mervîdir. Bu şeyhe Bagdat'ta Abdülkadir adlı yabancı bir gencin şöhret kazandığı haber verildiği zaman şeyh dedi ki: onun gökdeki şöhreti yerdekinden daha fazladır : Melekût'da باز اشهب diye tesmiye edilen yiğit budur; zamanının Kutb'u olur".

Filhakika, evliya menkabelerinden bâhis birtakım eserlerde Abdülkadir'in bu unvâmı zikredilir [كتاب قلادة الجواهر, S. 455]. Esâsen onun hakkında rivâyet edilen bu gibi menkabeler pek çoktur; بهجة الاسرار da bunlara mebzûlen tesâdüf olunur. İslam sofîlerindeki bu „kuş şekline girmek mes'elesi hakkında bakınız: [Köprülüzade M. Fuad, İnflucnce du Cchamanisme Turco-Mongol sur les ordre mystique Musulmans, Istanbul, 1929, S. 9]. Abdülkadir ve kurduğu tarîkat hakkında D. S. Margoliouth'un "Encyclopédie de l'İslam„ daki mekalelerine bakınız: C. I, S. 42—C. II, S. 647.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

ona âit bir takım îtikatların teşekkülü de, "Abdülkadir-i Geylânî„ nin kudsiyetiyle alâkadardır [1].

Bagdat rivâyetinin beşinci kısmini teşkil eden "Kesikbaş„ ve "yürüyen bayrak„ mevzu'ları da dikkate şayandır. Yalnız, Anadolu rivâyetleri "kesikbaş„ kerâmetini Genc Osman'a isnat ettikleri halde, burada bu kerâmet dîger bir kumandana isnat edilmekte, ve Genc Osman'a ise elleri kesik olduğu halde evvelce elinde olan bayrağın yine önünde yürümesi kerâmeti atfolunmaktadır. Bagdat'ta Genc Osman türbesinden başka bir de "Abû seyfeyn„ mahallesinin mevcudiyyeti, kesikbaş kerâmetinin başka bir kumandana atfına sebebiyyet vermiştir. Hâriçten biri tarafından görülür görülmez gerek kesikbaşın gerek yürüyen bayrağın derhal yere düşmesi de, sâir bu cins halk rivâyetleriyle temâmen tetâbuk etmektedir.

IX

Netice : Halk rivâyetlerinin ferdî menşei

Bütün bu tahlil ve mukayeselerden sonra, Genç Osman hikâyesinin menşei ve teşekkülü hakkındaki son mutâlaalarımızı yürütebiliriz:

[1] Abû Hazzâme topu hakkında bir takım halk an'aneleri mevcuttur. Topun üzerinde çukurumsu bir yer hakkında şöyle bir rivâyet vardır: Harp gününde bu top durmuş, yürümemiş. Sultan Murat bundan hiddetlenmiş, yumruğıyle topa vurmuş; bu darbeden o çukur hâsıl olmuş. Topun ağzındaki delik hakkındaki rivâyet de şudur: Burası topun burnu imiş ve burada bir halka varmış. Topun yürümediğini gören Murat, topu çekince halka kırılmış. Topun arkasındaki dokuz balık şekli hakkında da bir rivâyet vardır: Murat topun burnunu kopardıktan sonra, top hiddetlenmiş, kendini Dicle'ye atmış. Bunu gören Pâdişah müteessir olmuş. onu Dicle'den çıkararak gönlünü almak istemiş. Bu balıklar o zaman topun üzerine yapışmış. Bundan sonra Sultan Murat topun geçeceği yerlere ince darı dökermiş, top da onlar üzerinden yavaş yavaş kayarmış. Mühimmat bittiği zaman, top, yerdeki taşları toprakları yutar ve onları düşmana atarmış. Bunların düşman üzerindeki te'sîri hakikî barut ve gülleden daha fazla imiş. Bagdad'ın fethine kadar top bu fa'âliyette devam etmiş. Bütün bu rivâyetler, halk muhayyelesinin Sultan Murad'ı çok kuvvetli bir pehlivan gibi telakki ettiğini gösteriyor ki, tarihî hakikate de uygundur. "Naîmâ„ onun bu hususta bâzı hikâyelerini anlattığı gibi [Naimâ, C. 3, S. 454], "Evliya Çelebi„ de de bu hususta mufassal mâlûmat vardır [C. I, S. 253 - 256].

Bagdat halkının bu topu nasıl mukaddes addettiklerini, me'hazimiz olan mekale sâhibi şu satırlarla anlatıyor: Bagdatlılar bu topun âdetâ bir veli olduğu îtikadındadırlar. Onu ziyâret ve onunla teberrük ederler; topun kulplarında onu ihâta eden zincir üzerinde bağlanmış bez parçaları, bu îtikadın eseridir. Bir çokları bu topa adak adarlar. Cuma akşamı mum yakarlar. Ziyaretcilerin ekserisi kadınlar ve sünnîlerdir. Çocuğu olmayan ve yahut yaşamayan kadınlar gelüp karınlarını ona sürerler. Yedi günlük iken çocuklarını getirirler; Topun ağazına üç defa sokup çıkarırlar. Sonra maksatları hâsıl olunca, topa olan nezirlerini edâ ederler. Gözleri çapaklanan kadınlar da başlarını üç defa topun ağzına sokup çıkarırlar; ve topu yahut zincirini yıkayarak o suyu da alup gözlerine sürerler.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Bu rivâyetin tarihî esasını, ve " Kul Mustafa „ nın Genc Osman hakkındaki manzûmesini yukarda gösterdik. Tarihî hakıkatle en ziyâde tetâbuk eden, pep tabiî olarak, o zemanın mahsûlü olan bu manzûmedir . " Çankırı , Karaman , Konya , Mudurnu „ rivâyetlerinin aynı menşe'den yânî o manzûmeden çıkdığı da kat'iyyetle anlaşılıyor. Konya'daki hikâye de , şüphesiz, bu manzûmenin tefsîrinden doğmuştur ki, Genç Osman türküsünün mâlûm olduğu dîger sâhalarda yânî "Karaman , Çankırı , Mudurnu„ sâhalarında da buna mümasil hikâyelerin doğmuş olması pek muhtemeldir .

Genc Osman rivâyetleri arasında, izâhı en müşkil olanlar, Adana türkmenleriyle Bagdat'taki rivâyetlerdir. Türkmenler arasında Genc Osman rivâyeti devam etmekle beraber " Kul Kustafa „ nın şi'ri unutulmuş ve onun yerine " Dadaloğlu „ nun manzûmeleri hikâyeyi süslemiştir . Mâmâfi, bu sâhadaki rivâyetin de iptida " Kul Mustafa „ nın şi'rini tefsir ve îzahtan doğmuş olması pek muhtemeldir; yalnız, Kul Mustafa manzûmesinin unutulması , rivâyetin halk arasında daha serbest bir şekilde inkişâfını mûcip olmuş ve "Dadaloğlu„ gibi şairler onu yeni şiirlerle zenginleşdirmişlerdir.Türkmen hikâyesiyle dîger Anadolu rivâyetleri arasındaki farkların başlıca sebebi budur. Her halde bütün bu Anadolu rivâyetlerinin " Kul Mustafa „ nın şi'rinden doğmuş olduğunu söyleyebiliriz .

Bagdat rivâyetine gelince, Genc Osman türbesi ve Abû Hazzâme topu gibi mahallî bakiyyelerin de mevcûdiyetinden dolayı, bu rivâyetin dîger rivâyetlerden daha zengin olması pek tabiîdir . Mâmâfî, dîger Anadolu rivâyetleri gibi menşeini Kul Mustafa'nın şi'rinden almadığı muhakkak olan bu Bagdat rivâyetiyle dîger Anadolu rivâyetleri arasında bâzı müşabehetler vardır: Konya hikâyesindeki "Tarak„ mes'elesi, biraz farklı olmakla beraber, Bagdat rivâyetinde de mevcuttr.Türkmen rivâyetinde Bagdat fethinin ancak Genc Osman'ın orduya alınması sâyesinde kabil olduğu hakkındaki husûsiyeti de, Bagdat rivâyetinde, Şeyh Abdülkadir'in, Sultan Murad'ın değil fakat Genc Osman'ın rûyasına girmesi sâyesinde kabil oldugu hakkındaki husûsiyyetle alâkadar gibi görünüyor. Kesikbaş an'anesi, dîger bir kumandana isnat edilmiş olmakla beraber, Bagdat rivâyetinde de mevcuttur.

Sonra, Bagdat rivâyeti de bütün Anadolu rivâyetleri gibi Genc Osman'ı Dördüncü Murad'ın Bagdad fetihinde şehit düşen bir kahraman olarak tanıyor. Şu halde, Kul Mustafa'nın manzûmesinden dogmadığı tabiî olan Bagdat rivâyetiyle, menşe'lerini o manzûmeden alan Anadolu rivâyetleri arasındaki benzeyişin sebebi nedir?

Bunu, ancak şu sûretle îzah edebiliriz: Bagdat fethinden sonra, ordu

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

arasında Genc Osman hakkında bir menkabe teşekkül etmişti; Bu menkabe, Bagdat rivâyetinin esasını teşkil ettiği gibi, Kul Mustafa'nın manzûmesine de bir menba' olmuştur.

Bagdat rivâyeti, sonradan, Bagdad'ın fethine âit sair halk an'aneleriyle birleşerek, yukarda îzah ettiğimiz şekli aldığı gibi, Kul Mustafa'nin manzûmesinden de sair Anadolu rivâyetleri doğmuştur.

Bu gün elimizde mevcut malzemeye göre bu mes'elenin îzahı husûsunda varabildiğimiz netîce işte bundan ibârettir. Anadoluda mevcut bu gibi halk rivâyetlerinin menşe'lerini tetkık etmek isteyenler için bu netîcenin büyük bir ehemmiyyeti olduğunu söyleyebilirim: Çünkü, bu tedkıkımız şunu kat'îyyetle göstermiştir ki,Anadolu'nun muhtelif sâhalarındaki Genc Osman rivâyeti ve Genc Osman türküleri, *ma'şerî* değil, doğrudan doğruya *ferdî* bir mahsuldür.

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

KUL MUSTAFA'NIN ŞİİRLERİ

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Şiirler

1

Sana dirim benim lebleri kandim
Gönül kâbesini yıkma efendim

Bunca ezâlara değildim kail
Efendim hüsnüne olmuşum mâil

Mustafa'm der gidebilsem ilinden
Kıyâmet kopunca senin elinden

Nazar eyle gâhî bu ben gedâya
Hüdâ râzı olmaz bu kem ezây

Tâkat mi getirir ben aklı zâil
Gûseyle yürekten çıkan sedâya

Elveda' eylerim gonca gülünden
Şikâyet eylerim bir bir hudâya

2

Dedi bir pîr bana pişman olursun
Vücûdün mısrına sultan olursun

Sanma isteyenler murâdın bulmaz
Zâlimin zulmüne hak kail olmaz

İste murâdını bârî hudâdan
Yakar arşı kürsi geçüp semâdan

Hiç yar olmaz sana bu dehr-i denî
Murâda irgörür gam çekme seni

Sır açma hudâdan gayrı bir ferde
Sabredersen Yûsuf misâli derde

Kimsenin ettiği yanına kalmaz
Yâ mazlûmun âhı kalur mu yerde

Tevekkülde olup geçme rızâdan
Hiç âh-ı garîbe olur mu perde

Tevekküle bendet can ile teni
Mustafa devletin varise serde

3

Bugün ben bir güzel gördüm
Bir bakışta aklım aldı

Mâh yüzüne mi bakılur
Her söyledikçe dökülür

Beni mesteden câmıdır
Her biri bir harâmidir

Yesiller giymiş ag üzre
Dururken ben ayag üzre

Bakanlar yanup yakılur
Leblerin balı yag üzre

Zülfü gönüller dâmıdır
Kirpikleri kapag üzre

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Cemâli hüsn-i âlîşan
Siyah kâküller perîşan

Der Mustafa geldi ise
Ferhat dağı deldi ise

Ol Yûsuf'tan verir nişan
Dökülmüş al yanag üzre

Hak inâyet kıldı ise
Koyam ben dagı dag üzre

4

Seher ben bir âdil hana kul oldum
Cemâlini gördüm salevat verdim

Aslı melek amma hûridir kendi
Mehtâbı saklamış göğsünün bendi

Aslı melek amma beyazdır kardan
Lebleri mercandır dişleri dürden

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Ak gerdan üstüne zülfünü dökmüş

Var mıdır bir kulun Mustafa kadar
Senin aşkın beni de abdâl ider

Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne
Divânına durdum yolun üstüne

Ab-ı zülâl derler lebinin kandi
Dili kaymak çalar balın üstüne

Yüzü şems-ü kamer seçilmez nurdan
İnciler oturmuş la'lin üstüne

Gözlerine siyah sürmeler çekmiş
Koyuvermiş ince belin üstüne

Ver hüsnün zekâtın borcunu gider
Giydirir hırkayı şalın üstüne

5

Gele dilber gel allâhı seversen
Ne acâyip olur şu halk-ı âlem

Bunca zaman hasretinden gülmedim
Çok yerleri gezdim amma görmedim

Bedir olur doğar artık dolunmaz
Umarım ki şunda aslâ bulunmaz

Mustafa söyler sözünü sazile
Kırmızılar giy de salın nazile

Gel ağlatma beni iller içinde
söyleşirler bizi diller içinde

Böyle zâlim olacagın bilmedim
Bencileyin gedâ kullar içinde [1]

Akar çeşmim yaşı bir dem silinmez
Sencileyin gonca güller içinde

Süregör devrânı şevk-ü şazile
Ko ben görüneyim çullar içinde

[1] Bendeki bir mecmuada yalnız şu iki kıt'a biraz farklı olarak mevcuttur:

Ağam lutfeyle mevlâyı seversen
Halk-ı âlem cümle bizi söyleşür

Gel ağlatma beni iller içinde
Dasitan eyledik diller içinde

Ben seni seveli hergiz gülmedim
Çok gülistan gezdim amma görmedim

Akıdup çeşmimin yçşın silmedim
Sencileyin gonca güller içinde

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

6

Şunda bir dilbere gönül düşürdüm
Gelene geçene ulu yol oldum

Kırmızı gülümü aldırdım hâre
Buluşup hâlim arzedemem yâre

Yar dolusun içdim gayrın içmedim
İnce belli yar severdim koçmadım

Kul Mustafa sever şehbaz yiğidi
Bu derdi çekmeden ölmek yeğ idi

Beyler divâneyüm delüyüm şimdi
Rakibler geçecek yoluyum şimdi

Kelp rakipdir kande girsün her yere
Olurun olmazın kuluyum şimdi

Serimden geçtim de yardan geçmedim
Şöyle bir delü divâneyüm şimdi

Gariblere kimdir veren öğüdü
Şöyle bir dermansız ölüyüm şimdi

7

Eğer sorarsan hâlimden
Aldayup gönlüm alaldan

Geceler girür duşuma
Buyruk değilim bâşıma

Ben çektiğim kimler çeker
Bulanık bulanık akar

Ben yâre nittim neyledim
Yüzümü türap eyledim

Kul Mustafa eydür coştum
Çok şükür yâre buluştum

Bir cansız ölüyüm şimdi
Divâne delüyüm şimdi

Yaşım erişmez yaşıma
Bir beyin kuluyum şimdi

Gözlerim kanlı yaş döker
Dağların seliyim şimdi

Aşkın deryâsın boyladım
Geçenin yoluyum şimdi

Aşkın deryâsına düştüm
Âleme uluyum şimdi

8

Her kim gerçek âşıka cevrederse
Gayrılarla zevk-ü sefa ederse

Dâim şaşırda yırını virdini
Dilerim ki mekânını yurdunu

Kendin bilmez nâdan alsun çevresün
Kurtulmasun dertten derde uğrasun

İşin gücün ah-ü zâr et ilâhi
Cihânı başına dar et ilâhi

Artur eksiltme derunî derdini
Viran edüp târmâr et ilâhi

Hem ciğerin pâre pâre doğrasun
Kavgayı başında var et ilâhi

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Der Mustafa yar kadrini bilürse Çekersin cefâsın her ne olursa
Doğruluben bendesine gelürse Şu cihanda berhüdar et ilâhi

9

Ay şâhin bakışlı sevgili yârim Senin derdin beni abdâl eyledi
Görmeyince artar âhile zârım Senin derdin beni abdâl eyledi

Ölürüm ben kaçan seni bulamam Yüzünü görmesem karar kılamam
Karagözlü yârim sensiz olamam Senin derdin beni abdâl eyledi

Elim varamaz oldu yavrum işe Yazılan gelir imiş garip başa
Girer oldun ah gecelerce duşa Senin derdin beni abdâl eyledi

Bir dem olur kaynayuben taşarım Bus bulanık sular gibi coşarım
Yüzünü görünce yavrum şaşarım Senin derdin beni abdâl eyledi

Mustafa der her dem vasfın yazarım Hayran olurum görünce güzelim
Vâlih-ü divânen oldum gezerim Senin derdin beni abdâl eyledi

10

Âlemde selâmet bulurdu tenim Ol yâre selâmım vâsıl olsaydı
Mürde canım hayat bulurdu benim Yanında murâdım hâsıl olsaydı

Kaçan aşk kitabın ele alurdum Ben de böyle olacağın bilürdüm
Korkmasaydım çoktan fârig olurdum Beden cansız olmak kabil olsaydı

Benim söylediğim hûri nesline Kâfire söylesem gelürdi dîne
Ol yavru körpenin bilmezliğine Yüreğim yanmazdı câhil olsaydı

Mustafa der islam dînidir dînim Sakın gaflet ile geçirme ömrüm
Elem çekme zinhar sevdiğim benim Kadrimi bilürdü âkıl olsaydı

11

Aklım aldın şâhım elâ göz ile Halil beni mecnun eyleyen Halil
Bin türlü şive ile bin naz ile Halil beni mecnun eyleyen Halil

Alevledin gönülcüğüm apardın Hışmeyledin yüreciğim kopardın
Hatırcığım yapsan kâbe yapardın Halil beni mecnun eyleyen Halil

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Âşık öldürsen iki elin kanda
Zülfünün teline bendoldum ben de
Yoluna feda olsun ser ile can da
Halil beni mecnun eyleyen Halil

Mustafa der geceleri yatmazam
Ben gayrı güzele bühtan etmezem
Bülbülüm gülistanında ötmezem
Halil beni mecnun eyleyen Halil

12

Kıyâmet haşredek beklerim seni
Âhû tek çöllerde ağlatma beni
Göçmeden gönlümün kervânı tez gel
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Uçtu gönül kuşu havb eyledi
Ayrılık dellalı nidâ eyledi
Bülbül mekânında yuva eyledi
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Bülbülün mekânı çalı buçağı
Ölürsem körelür babam ocağı
Dilberin mekânı âşık kucağı
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Mustafa'm çağırır kalmadı tâkat
Melek nesli misin ey servi- kamet
Beni mecnun etti gözleri âfet
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

13

Gönül bir belâdır [1] sana düşerse
Mah yüzünü görüp aklım şaşarsa
Beni ferdâlara salma sedviğim
Bana delü deyû gülme sevdiğim

Gözümün önünde eyleme sefâ
Gel eyle sevdiğim va'dine vefâ
Vücûdüm zaiftir çekemem cefâ
Rakipleri memnun kılma sevdiğim[2]

Mâilim bakmağa yârin yüzüne
Medet uyma adûların sözüne
Yüzüm sürdum ayağının tozuna
Benim bed duâmı alma sevdiğim

Severler güzeli ezel âr değil
Âşıkım başımda aklım yâr değil
Derûnumda olan sanma nâr değil
Anınçün kusûra kalma sevdiğim

Der Mustafa eşin gelmez cihâna
Kadd-ü kametine yoktur behâne
Seni seyreylesün düşen gümâna [3]
Güzelliğe [4] mağrur olma sevdiğim

[1] Mübtelâdır . N
[2] Beni ferdâlara salma sevdiğim . N
3] Mahbublar içinde gezin şâhâne . N
[4] Hubluğuna . N

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

14

Hey ağalar evvelbahar vaktinde
Düşmana beraber meydan tozunda

Dâima dilinde hakkı zikreder
Gâzîlik şehitlik isteyü gider

Yiğit olan leke alnına sürmez
Koyulur kâfire hûdan aldırmaz

Konur arap ata bindiği zaman
Allah Allah deyû kâfire heman

Yiğit yüreğinde saklar sırrını
Kul Mustafa eydür gören kaydını

Kaynayuben coşar gönlü yiğidin
Geldikte hüneri bellü yiğidin

Dîn-i islam uğrunda gazâlar eder
Hüneri yürekte olan yiğidin

Yüzbin iylik etsen nâmerde bilmez
Yüreği demirden pektir yiğidin

Kalmaz yüreğinde yiğidin duman
Haykırup süngüşün görün yiğidin

Arzulayup gider garip ilini
Yaradan mevlâdır garip yiğidin

15

Canım sen güzel olmağa
Âşıkın gönlün almağa

Ben hocamdan okurum da
Al yanağın çukurunda

Sabahın seher vaktinde
Beyaz gerdanın altında

Sakın hey efendim sakın
Gözün kuyruğuna yakın

Mustafa'm der çâresi ne
İki kâşin âresine

Sana bir ben gerek bir ben
Sana bir ben gerek bir ben

Bülbül gibi şakırım da
Sana bir ben gerek bir ben

Beyler oturur tahtında
Sana bir ben gerek bir ben

Al yanağa güller takın
Sana bir ben gerek bir ben

Merhem eyle yâresine
Sana bir ben gerek bir ben

16

Gönül geçmez senden hey kerem kânı
Hakkın emri ile Azrâil câni

Merhamet kapusuna tuttum yüzümü
Musallâda benim halk namazımı

Ölünce sevmişim bilmiş olasın
Alınca sevmişim bilmiş olasın

Hak için söylerim ben her sözümü
Kılınca sevmişim bilmiş olasın

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Dervişler açarlar hep yeşil bayrak
Elâ göz üstüne bu kara toprak

Der Mustafa'm seyreyledim cihânı
Rûz-i kıyâmette hakkın divânı

Yere düşmeyince olur mu yaprak
Dolunca sevmişim bilmiş olasın

Kişi sevdigine verir ol cânı
Olunca sevmişim bilmiş olasın

17

Aklım aldın şâhım elâ göz ile
Bin türlü şive ile bin naz ile

Güzel beni mecnun eyleyen sensin
Güzel beni mecnun eyleyen sensin

Âşık öldürsen iki elin kanda
Zülfün teline bende oldum ben de

Fedâdır yoluna ser ile can da
Güzel beni mecnun eyleyen sensin

Âl eyledin gönülcüğüm apardın
Hatırçığım yapsan kâbe yapardın

Âheyleyüp yüreciğim kopardın
Güzel beni mecnun eyleyen sensin

Mustafa der gece yatak yatmazam
Ben gayrı gözele bühtan etmezem

Bülbülünem yat gülşende ötmezem
Güzel beni mecnun eyleyen sensin[1]

18

Beni mecnun edüp çöllere saldın
Yazıklar sevdiğim yadların oldun

Bencileyin mecnun olasın bir gün
Ettiğin yolunda bulasın bir gün

Hasret ile solsun ömrünün bağı
Ah ettikçe erisin yüreğin yağı

Mihnet ile geçsün hubluğun çağı
Ayrılık derdini bilesin bir gün

Bendene cevredüp unuttun hakkı
Güzellik Yûsuf'a kalmadı bâki

Ecel bize ihsan ola mı bâki
Hubluğun tahtından inesin bir gün

Cefâ kılmak hercâyiler kârıdır
Âşıkların âhı gazap nârıdır

Bülbülü ağladan gülün hârıdır
Yıldırım çalmışa dönesin bir gün

Mustafa'yı saldın ise firkate
Çünkü saldın beni nâr-ı hasrete

Yazık budur dönmiyesin izzete
Pervâneler gibi yanasın bir gün

19

Göğe bulut gelse gür gür esiyor
Dün-ü- gün bizi tahttan kesiyor

Aman allah âhır şer midir nedir
Aman allah âhır şer midir nedir

[1] 11 numaralı manzûme ile mukayese ediniz. Değişen yalnız dördüncü mısra'dır. Kıt'alar arasında fark yok gibidir.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Kavim hısımlar beni aramaz oldu
Oğul atasını dinlemez oldu
Avcılar şâhini beklemez oldu
Aman allah âhır şer midir nedir

Bezirgânlar yükün ıssıza çözer
Hanımlar da çarşu be çarşu gezer
Mollalar kalemin direğe yazar
Aman allah âhır şer midir nedir

Bahçivan gül diye diken deriyor
Kızlar anasına cevap veriyor
Vâızlar sözlerin hilaf söyliyor
Aman allah âhır şer midir nedir

Yaradan allah bize vermiş bu derdi
Çiftciler de tohmun yemeğe durdu
Ne ucu geliyor bunun ne ardı
Aman allah âhır şermidir nedir

Kul Mustafa'm der ki zulümat yağdı
Çoban dağda ilin koyunun sağdı
Bakkallar terazinin dibini eğdi
Aman allah âhır şer midir nedir

20

Ya cennet kapusu nice açılur
Baldan tatlı sütten beyaz içilür
Nedir kilidinin dili haber vir
Kardan soğuk olan seli haber vir

Her kişi üstüne kadirdir yârı
Eyyüp nebînin kurudu hep vârı
İbrahime gülzar eylemiş nârı
Nice yapar arı balı haber vir

Bülbül ana âşık olmuş öterdi
Dünyaya hazret gelmeden biterdi
Kokusu misk gibi canda tüterdi
Nicedir nedendir anı haber vir

Yoktur bu dünyânın ucu bucağı
Sarı öküzden balıklar aşağı
Yanımız çevrilmiş dağlar kuşağı
Neyin üstünde direği haber vir

Kul Mustafa'm eydür hudâ hem budur
Cümlesi anlardan sende de vardır
İnanmayanın da mekânı nârdır
Kaç sûrede yoktur dali haber vir

21

Âciz kaldım delü gönül elinden
Lokman hekim derde derman bulmamış
Gurbete düşenin hâli böyle olur
Dalgalanan aşkın seli böyle olur

Her kişi sevgili sevdiğin bulur
Ağla hey gözlerim elden ne gelür
Benim derdim senden gayrı kim bilür
Cefakâr yavrunun kulu böyle olur

Türap gibi bâd önünde tozarım
Anın için ah edüp de gezerim
Bahrileyin ummanlarda yüzerim
Bülbül uçan dalın gülü böyle olur

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

Kul Mustafa'm eydür okunur hecem — Belürsüz oldu gündüzüm hem gecem
Şimdi dağlar olsun benim eğlencem — Aklı perâkende delü böyle olur[1]

22

Yine geldi evvelbahar günleri — Yüce dağlar yol olduğu zamandır
Yalvaruben hakka niyaz ettiğim — Bülbül güle kul olduğu zamandır

Hep ağaçlar uçmak donun giyerler — Âşıklar da bülbüllere uyarlar
Suda kalmış şimdi taşlar kayarlar — Hep ırmaklar sel olduğu zamandır

Baharda açılur kırmızı güller — Şevka gelüp fegan eder bülbüller
Bölük bölük seyre çıkar güzeller — Âşıkların delü olduğu zamandır

Yine gürler bu yerlerin çığları — Acep mevlam güldürür mü ağları
Yeşil yaprak güller açar dağları — Ulu yollar bel olduğu zamandır

Kul Mustafa gözden saçar jâleler — Arar bulamaz derdine çâreler
Açılmıştır gonca gonca lâleler — Yer yüzünün al olduğu zamandır

23

Aklın başına dir divâne gönül — Aç gözünü rakip yâre dolaşur
Verme dil her gül-i handâna gönül — Hazer kıl dâmenin hâre dolaşur

Şimdi hûblar âşık kıymetin bilmez — Merhamet eyleyüp iltifat kılmaz
Öz atasi olsan yanına gelmez — Ancak elindeki vâre dolaşur

Bir nigâh-ı şefkat eyle ben kula — Hatır-ı mahzûnum şâdolup güle
Kemend-i zülfüne bendolsan nola — Mansur olan elbet dâre dolaşur

Gelür sanma ey dil hublardan vefâ — Âşıklar cihanda süremez sefâ
Şem'i ruhsârını görüp Mustafa — Pervâneveş dâim nâre dolaşur

24

Sabâ selâm eyle gül yüzlü yâre — O mübârek hatırcığı hoş mudur
Ben bendesi ayrı olalı gözden — Kadrin bilmezlerle hâli hoş mudur

Cânan bizim kıymetimiz bilmedi — Bu çeşmimden akan yaşı silmedi
Çok zamandır bir selâmı gelmedi — Bilmem o zâlimin bağrı taş mıdır

[1] Bu manzûmedeki "böyle olur„ redifi "böylolur„ şeklinde okunacaktır.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Mustafa'm da yollarını gözetir — Rakip açmış zülüflerin düzetir
Olur olmaz sitemlerin bizedir — Adûlarla bâde içmek iş midir

25

Çek Arabiştana gönül otağın — Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
Seyretmek istersen erler yatağın — Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir

Bir yiğit garip düşse ol yerde — Biner küheylana açılur perde
Âl-i Osman'ın hükmettiği yerde — Gönül eğleyecek Sam'dır Halep'tir

Bülbül gül için ah ile zâr çeker — Fırak âşıkların bağrını yakar
Cennet değil mi yedi ırmak akar — Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir

Mustafa'yı bir medhiçün komuşlar — Kardeş bağında biter türlü yemişler
Evveli Şam âhırı Şam demişler — Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir

26

Ahvâlim nice anlatam dostlara — Beni aşk ateşine yakan Ali'dir
Anın sevdasıyla girdim postlara — Beni aşk ateşine yakan Ali'dir

Derdim söyleyecek tabip ararım — Doğru bendesiyim yoktur zararım
Hüsnünü görünce kalmaz karârım — Beni aşk ateşine yakan Ali'dir

Tutulup bendoldum zülfü teline — Delü bülbül oldum hüsnü gülüne
Tamaım yoktur şu dünya malına — Beni aşk ateşine yakan Ali'dir

Hüsnünü benzettim gökteki mâha — Beni yâr eyledi dert ile âha
Mustafa'ya kımya girme günaha — Beni aşk ateşine yakan Ali'dir

27

Yar mecliste gülse güller açılur — Sürâhi döndükçe gönül şen olur
Hakikatli yardan nice geçilür — Gâh ağlarım gâh gülerim gün olur

Aşkımın kervanın göçtüğün görsem — Yavrum ak göğüsünü actığın görsem
Yadlar ile yiyüp içtiğin görsem — Vücûdüm tutuşur bağrım hûn olur

Her kande gidersen başına uyarım — Ağam nice dîdârına doyarım
Bir gün şâhım ben kendime kıyarım — Şöyle bil ki kan üstüne kan olur

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Kaşın çatup kâküllerin tararsın
Ağam niçin siyahlara girersin

Bir gün olur ben bendeyi ararsın
Melek olanlarda yeşil don olur

Aşk bahrini girip seyran eylesen
Mustafa eydür bir selâm yollasan

Gâh akuben gah bulanıp çağlasan
Şöyle bil ki can üstüne can olur

28

Meddahlar medhedüp vasfın yazarlar
Gelsin seyreylesin ehl-i nazarlar

İşte bahânesiz güzel böyle olur
İşte bahânesiz dilber böyle olur

Her bakışı değer dostlar bin câna
Bir yerinde yoktur kusur behâne

Gelmemiştir bunun misli cihâna
İşte bahânesiz güzel böyle olur

Yedi ıklimde budur hubların başı
Bârekâllah görün kimdir nakkaşı

Kudret kalemiyle nakşolmuş kaşı
İşte bahânesiz dilber böyle olur

Her veçhile yaratmıştır kemâlin
Cennet misâlidir senin cemâlin

Hiç gözümden gitmez oldu hayâlin
İşte bahânesiz güzel böyle olur

Acep midir melek olursa aslı
Mustafa der cihanda bulunmaz misli

Cennette hûri mi bilmezem nesli
İşte bahânesiz dilber böyle olur[1]

29

Selâm olsun güzellerin hasına
Benzemiş turnanın Bagdadlısına

Âşık oldum avazına sesine
Şunda bir garipçe kumru türemiş

Koğa koğa bagçelere kondurdum
Solağıma gelmez bazım aldırdım

Tabılbaz kakup pençeden kaldırdım
Şunda bir garipçe kumru türemiş

Alıcı kuş kalkar döner havada
Serkeşlenmiş alımlı olmuş yuvada

Avlanırlar beyler Çukur Ova'da
Şunda bir garipçe kumru türemiş

Kul Mustafa kulluk ile yetesin
Meğer illerinde mekân tutasın

Gevher alıp nicesin de satasın
Şunda bir garipçe kumru türemiş

30

Gece gündüz uyku girmez gözüme
Gündüz hayâlimde gece duşumda

İntizârım elâ gözlü yâr deyu
Selâmı çok bir efendim var deyu

[1] Kıt'aların sonundakı redif "böylolur„ şeklinde okunacaktir.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Ben bilirim yar sevgisi candandır Yarsız bana fena dünya zindandır
Benim ulu korkum hemen şundandır Gayrilere gönül vere yar deyu

Ne mümkündür yüzüm yardan döndürem Yeri gökü aşk oduna yandıram
Bir sırdaşım yoktur yâre gönderem Var cânânın hatırını sor deyu

Kul Mustafa kulluğunu bilmez mi Varıp dostun bağçesine girmez mi
Dilber bize bir destemal virmez mi Ağladıkça çeşmin yaşın sil deyu

31

Ak gerdana siyah benler yaraşur Halkın nazargâhı mıdır nedir bu
Yüzüne bakmağa gözler kamaşur Şems-ü felek mâhı mıdır nedir bu

Hokka dehen içinde inci dişleri Âşıka cevr-ü cefâdır işleri
Alay alay kirpikleri kaşları Şeş bölük Sipâhî midir nedir bu

Giyinimde yeşilin var alın var Kan etmede kanlı zâlim elin var
Gerdanında kurulmuş bir hâlin var Çar köşenin şâhı mıdır nedir bu[1]

Der Mustafa'm bülbül konar dallara Seyreylen açılan gonca güllere
Kandil kandil olmuş ağar göklere Âşıkların âhı mıdır nedir bu

32

Be Gâzîler biz bu aşka düşeli Baş açık meydana girenlerdenüz
Niceler kim fırsatımız gözetür Bildiğinden kalma diyenlerdenüz

Bir dilbercik gelse girse de ele Uryan olup koyuna girse bile
Sâdıkız değmeziz değme güzele Hemen bal dudağın emenlerdenüz

Bir yiğit cıdasın almış destine Haber etmiş düşmanına dostuna
Gâfilken varmazız düşman üstüne Var hazır ol diyen erenlerdenüz

Mustafa'm der ki şikâyetim hardan Gönül usandı bu feryad-ü zardan
Ölürüm vazgelmem sevgili yardan Can ile baş fedâ kılanlardanuz

---

[1] غال = ben

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

BİBLİYOGRAFYA

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Bibliyografya

Abilhüdâ (محمد ابی الهدی) — كتاب قلادة الجواهر, Biyrut, Matbaai Edebiyye, 1301.

Ahmet Şükrü — Dadaloğlu [Halkbilgisi Mecmuası, I, S. 104-110].

Ahmet Tal'at — خلق شعرلرینك شكل ونوعی , Devlet Matbaası, 1928.

Ali Rıza — Genc Osman hikâyesi. [Tarsus gazetesi, 19 şubat, 1923].

Bahâyî (Küfrî) — احكام كليه رساله‌سی [Husûsî kütüphânemiz yazmakları arasında bir mecmuada].

Bâkî — فضایل الجهاد [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında].

Belig — نخبة الآثار لذیل زبدة الاشعار [Istanbul Darülfünunu Kütüphânesi yazmaları arasında].

Besim Atalay — مرعش تاریخی, Devlet Matbaası, 1925

Bustânî (بطرس البستانی) — كتاب دائرة المعارف, 10 cilt, Biyrut, 1876.

Cemal Reşit — آناطولی شرقیلری Darülelhan neşriyatı, IV ncü defter, mukaddimesinde.

Cevdet paşa (Ahmet) — معروضات [Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 87-93].

Danon (A.) — Contribution à l'histoire des Sultan Osman II et Mustafa I [Journal Asiatique, Tome XIV, No. 2, 1919, 252-296].

Deny (J.) — Traditions turques de Salonique et de Florina [Revue des traditions populaires, XXXIV, supp.].

— Chansons des janissaires turcs d'Alger [Melanges René Basset, Paris, Leroux, 1925]

Evliya Çelebi — اولیا چلبی سیاحتنامه‌سی Istanbul, VIII Cilt.

Flügel (Gustav) — Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserl. Königl. Hofbibliothek zu Wien, 3 Band, 1861.

— Kitâb Al-Fihrist, Bd. I, von Iohannes Roediger. Leipzig, 1871.

Fuat (Köprülüzade M.) — تورك ادبیاتنك ایلك مبشرلری, Devlet Matbaası, 1928.

— تورك ادبیاتنك منشأی [Millî Tetebbü'ler Mecmuası S. 4, S. 5-78].

— مدّاحلر [Türkiat Mecmuası, C. 1, S. 1-48].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

— جزایر تورکولری حقنده [Türkiat Mecmuası, C. 2, S. 512-518].
— قره‌جه اوغلان حقنده [Türkiat Mecmuası, C. 2, S. 502-505].
— Gevherî [Türk Sazşairlerine âit metinler ve tetkıkler, I. 1929].
— Anatolische Dichter in der Seldschuckenzeit, II, Ahmed Fakih [Körösı - Csoma - Archiv, B. II, heft, 1-2, S. 20-38, 1926].
— XVII nci asır Sazşairleri [basılmak üzere].
— Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans, Istanbul, 1929.

Grenard (F.) — le Türkestan et le Tibet, Paris, 1898, E. Leroux.

Halil Ethem — دول اسلامیه, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927.

Huart (Cl.) — Histoire de Bagdad, Paris, 1901, E. Leroux.

Ibni Hallikân (ابن خلکان) — وفیات الاعیان, Mısır basması, 2 cilt, 1299.

İsmail Habip — İzzet efendi Cöngü [Memleket Mecmuası, S. 10, 1930].

İskender Münşî — تاریخ عالم آرای عباسی, 3 cilt, Tahran, 1314.

Kâtip Çclebi — فذلکهٔ کاتب چلبی, Istanbul, 2 cilt, 1287-1287.
— تحفة الکبار فی اصفار البحار, yeni basma, Istanbul, Bahriye Matbaası, 1329.
— جهانما, Istanbul, 1145.
— کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون, 2 cilt, Mısır basması, 1274.

Kâzım (کاظم الدجیلی) — طوب ابوخزامه Culte superstitieux des Musulmans au Abû khazzâmeh [Logat al-Arab, III].

Kemal (İbnülemin Mahmut) — شاعیر مجهوله : عالی افندی [Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 19 (96) 1928].

Kıftî (جمال القفطی) — کتاب اخبار العلما باخبار الحکماء, Mısır basması, 1326.

Lâmiî — نفس الامر نامه [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında].

Mahmut Râgıp — آناطولی تورکولری وموسیقی استقبالمز, Istanbul, 1928

Margoliouth (D. S.) — Abd al-Kadir al-Djîlî [Encyclopédie de l' Islam, Vol. I, 1913].
— Kadiriya [aynı eser, Vol. II, 1927].

Mazon (André) — Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris, 1923.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Mustafa paşa (Mansurîzade) — نتايج الوقوعات, yeni basma, 4 cilt, Istanbul, 1329.

Naîmâ — تاريخ نعيما ilk basması 1147 de, 2 cilt; son basması 6 cilt.

Naîmeddin (İbrahim) — حديقة الشهدا [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında].

Nazmi Tugrul — چوردم تاريخى وجغرافياسى, Corum vilâyet Matbaası, 1927.

Nazmîzade — كاشف خلفا, Istanbul, 1143.

Niksarîzade — نفس الامر نامه [Husûsî Kütüphânemiz yazmaları arasında].

Nusrat (Mehmet) — تاريخچهٔ ارضروم, Istanbul, Ali Şükrü Matbaası, 1338.

Peçevî (İbrahim) — تاريخ پچوى, 2 cilt, Istanbul, Matbaa-i-Âmire, 1283.

Pertsch (W.) — Die Handschriften-verzeichnisse der Königl. Bibliothek zu Berlin, Verzeichniss der türkischen Handschriften, Berlin, 1889.

Potanin — Oçerski Severo-zapadnay Mongolii [Materiale Etnografiçeskie, S. Petersbourg, 1887].

Rıza (Zerhimarzade) — تذكرهٔ رضا Istanbul, İkdam Matbaası, 1316.

Sâdettin Nüzhet — Bektâşı Şairleri, Devlet Matbaası, 1930.

— قره‌جه اوغلان [Halk şairleri, II nci kitap, Konya, 1927].

— قره‌جه اوغلانه دائر [Halkbilgisi Mecmuası, 1, S. 131-133, 1927].

— اولیا چلبیده خلق شاعرلری [Yeni Fikir Mecmuası, S. 33, Konya, 1928].

Safâyî — تذكرهٔ صفايى [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında].

Sehî — تذكرهٔ سهى, Istanbul, Âmid Matbaası, 1325.

Solakzade — تاريخ صولاقزاده, Istanbul, Mahmut bey Matbaası, 1928.

Şeyhî — وقايع الفضلاء [Darülfünun kütüphânesi yazmaları arasında].

Tâhir (Bursalı Mehmet) — عثمانلى مؤلفلرى, Istanbul, Matbaa-i-Âmire, 1333-1343.

Taki al-dın Abû Bekir (Şeyh) — ثمرات الاوراق [Mustatraf hâmişinde basılmış, Mısır tab'ı, 1320].

Vâsıf (Ahmet) — تاريخ واصف, Istanbul, 1219.

Zeki (M.) — Kuloğlu Mustafa [Babalık gazetesi, 10 safer 1348, Konya].

* * * — كتاب دده قورقود, Kilisli Rifat bey tarafından bastırılmıştır; Istanbul, 1331.

* * * — كويلرمزك آدلرى, Dahiliye Vekâleti tarafından bastırılmıştır; Hilal Matbaası, 1928.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Genc Osman türküsü

Bu beste konya'da zaptolunmuştur

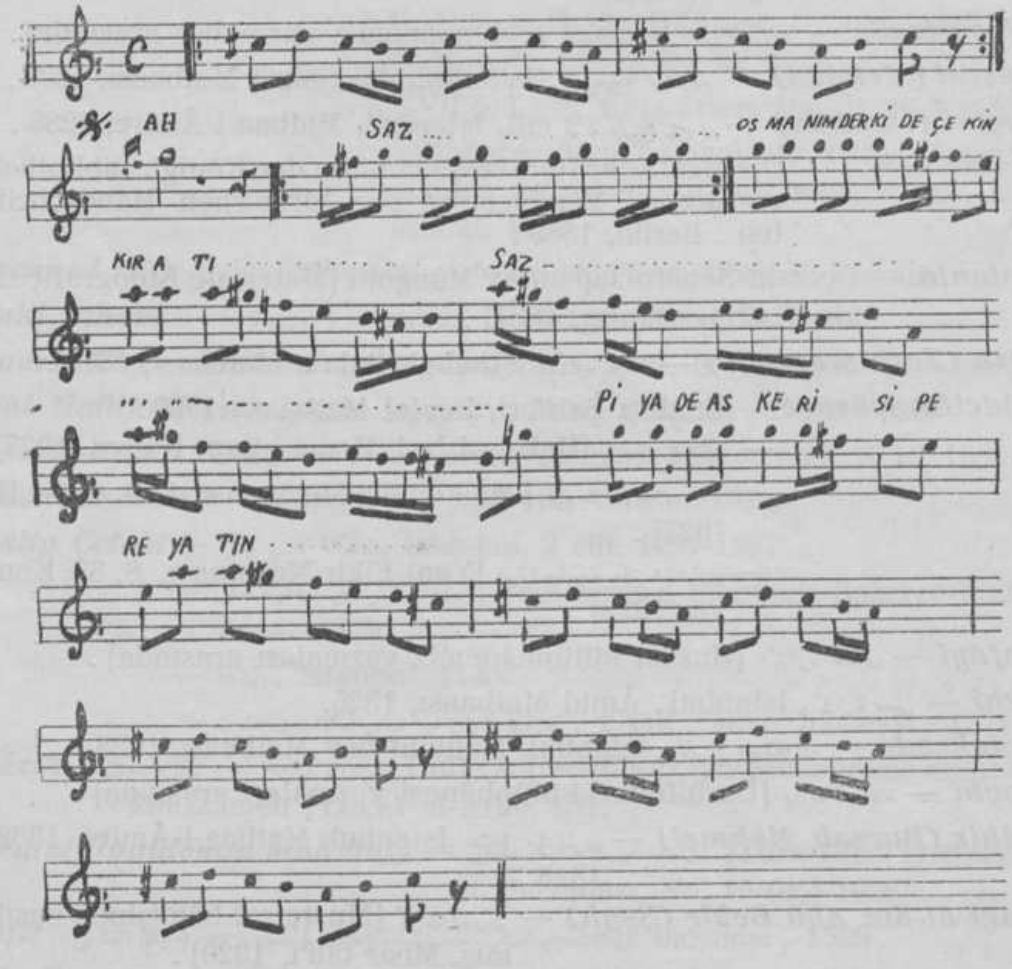

Darülelhan tarafından neşredilen "Anadolu halk şarkıları„nın 4 ncü defterinden alınmıştır.

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

FİHRİSTLER

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

Manzûmelerin fihristi

I

Tarihî manzûmeler

S. 5 — Haazret-i Eyup'da kılıç kuşandı — Gittiği yollara kumaş döşendi
Kızılbaş da korkdu kendi uşandı — Sultan Murat geldi açılın dağlar

S. 9 — Vaktine hazır ol ey Acem şâhı — Magripden üstüne asker geliyor

S. 11 — Yine zuhûr eyledi askeri tugyan — Erzurum vâlisi inhizam itti gitti

S. 16 — Pirliğinde düşman sözüne uydum — Şâh ne akıl ittin aldın Bagdad'ı

S. 17 — Sultan Osman eydür gam değil hele — Bu hak cânibinden ölüm değildir

S. 18 — Burcumuz evliya serhat bekleriz — Pâdişahın doğru kulları bizde olur

II

Genç Osman rivâyetleri

S. 30 — Çankırı rivâyeti

S. 31 — Karaman rivâyeti

S. 32 — Konya rivâyeti (A)

S. 33 — Konya rivâyeti (B)

S. 34 — Mudurnu rivâyeti

S. 41 — Genc Osman manzûmesi

III

Diğer şiirler

1 — Sana dirim benim lebleri kandim — Nazar eyle gâhî bu ben gedâya

2 — Dedi bir pîr bana pişman olursun — Sır açma hudâdan gayrı bir ferde

3 — Bu gün ben bir güzel gördüm — Yeşiller giymiş ag üzre

4 — Seher ben bir âdil hana kul oldum — Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne

5 — Gele dilber gel allâhı seversen — Gel ağlatma beni iller içinde

6 — Şunda bir dilbere gönül düşürdüm — Beyler divâneyüm delüyüm şimdi

7 — Eğer sorarsan hâlimden — Bir cansız ölüyüm şimdi

8 — Her kim gerçek âşıka cevrederse — İşin gücün ah-ü zâar et ilâhî

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

9 — Ay şâhin bakışlı sevgili yârim	Senin derdin beni abdal eyledi
10 — Âlemde selâmet bulurdu tenim	Ol yâre selâmım vâsıl olsaydı
11 — Aklım aldın şâhım elâ göz ile	Halil beni mecnun eyleyen Halil
12 — Kıyâmet haşredek beklerim seni	Göcmeden gönlümün kervânı tez gel
13 — Gönül bir belâdır sana düşerse	Beni ferdâlara salma sevdiğim
14 — Hey ağalar evvelbahar vaktinde	Kaynayuben coşar gönlü yiğidin
15 — Canım sen güzel olmağa	Sana bir ben gerek bir ben
16 — Gönül geçmez senden hey kerem kânı	Ölünce sevmişim bilmiş olasın
17 — Aklım aldın şâhım elâ göz ile	Güzel beni mecnun eyleyen sensin
18 — Beni mecnun edüp cöllere saldın	Bencileyin mecnun olasın bir gün
19 — Göğe bulut gelse gür gür esiyor	Aman allah âhır şer midir nedir
20 — Ya cennet kapusu nice açılur	Nedir kilidinin dili haber vir
21 — Âciz kaldım delü gönül elinden	Gurbete düşenin hâli böyle olur
22 — Yine geldi evvelbahar günleri	Yüce dağlar yol olduğu zamandır
23 — Aklın başına dir divâne gönül	Aç gözünü rakip yâre dolaşur
24 — Sabâ selâm eyle gül yüzlü yâre	O mübârek hatırcığı hoş mudur
25 — Çek Arabistana gönül otağın	Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
26 — Ahvâlim nice anlatam dostlara	Beni aşk ateşine yakan Âli'dir
27 — Yar mecliste gülse güller açilur	Surâhi döndükçe gönül şen olur
28 — Meddahlar medhedüp vasfın yazarlar	İşte bahânesiz güzel böyle olur
29 — Selâm olsun güzellerin hasına	Âşık oldum avazina sesine
Benzemiş turnanın Bagdatlısına	Şunda bir garipçe kumru türemiş
30 — Gece gündüz uyku girmez gozüme	İntizârım elâ gözlü yâr deyu
31 — Ak gerdana siyah benler yaraşır	Halkın nazargâhı mıdır nedir bu
32 — Be gâziler biz bu aşka düşeli	Baş açık meydana girenlerdenüz

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

UMÛMÎ FİHRİST

Birinci kısım

Kayıkcı Kul Mustafa

I — Kayıkcı Kul Mustafa	5 — 8
II — Kul Mustafa'nın tarihî türkü ve destanları	8 — 20
III — Kul Mustafa'nın San'ati ve te'siri	20 — 23
IV — Netice	23 — 24

İkinci kısım

Genc Osman Hikâyesi

I — Adana Türkmenlerinin bir halk hikâyesi: Genc Osman	27 — 30
II — Anadolu'da „Genc Osman" hikâyesi: Çankırı, Karaman, Mudurnu, Konya rivâyetleri	30 — 36
III — Bagdat'ta „Genc Osman" hikâyesi	36 — 40
IV — Edebî menba'larda „Genc Osman" destanı	40 — 42
V — „Genc Osman" hikâyesinin tarihî esâsı	42 — 43
VI — Türkmen hikâyesinin tahlili	43 — 44
VII — Anadolu rivâyetlerinin tahlil ve mukayesesi	44 — 47
VIII— Bagdat rivâyetinin tahlili	48 — 52
IX — Netice: Halk rivâyetlerinin ferdî menşei	52 — 54

Üçüncü kısım

Kul Mustafa'nın şiirleri	57 — 68
Bibliyografya	71 — 73
Nota	74
Manzûmelerin fihristi	77 — 78

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

İlâve

Son formanın son tashihlerini yapdığım sırada, Türkiyat Enstitüsü assistanlarından Abdülkadir bey, rus müsteşrıklarından Viktor Maksimov'un " Hudavendigâr ve Karaman Türk lehçeleri hakkında bir tetkık tecrübesi„ adlı eserinde bu "Genc Osman„ destanından bahsetmekte olduğunu haber verdi. Maksimov, 1863, 1864 ve 1865 senelerinde Anadolu'da onbir ay tetkıkatta bulunduğunu, Karaman'da 120 parça kadar destanî şiirler topladığını söyleyerek, bunlar arasında Dördüncü Murad'ın Ser'askerlerinden Genc Osman'a âit bir destanın mevcudiyetini de haber veriyor *[Opit izsledovanya türkskih dialektov V Hudavendigere i Karamanii, S. Petersburg, 1867, Mukaddimede]*. Eserde "Genc Osman„ hakkında başka hiç bir şey yoktur. Benim bildiğime göre, "Genc Osman„ hakkında avrupa ve rusya türkiyatçıları tarafından verilen mâlûmat bundan ibârettir. Eğer Maksimov'un zaptettiği bu eski Karaman rivâyeti neşredilmiş olsaydı, neşrettiğimiz rivâyetlerle mukayese içün çok müfid olabilirdi .

04SA2552
ULB Halle
000 457 698
3/1

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt
DFG

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt

Türkiyat Enstitüsünün şimdiye kadar çıkan eserleri

1) Türkiyat Mecmuası, cilt I	Köprülüzade M. Fuat	1925	350 S.	140 k.
2) Türkiyat Mecmuası, cilt II	Köprülüzade M. Fuat	1928	639 S.	250 k.
3) Orta Asya Türk Tarihi	W. Barthold	1927	222 S.	120 k.
4) Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu	H. A. Gibbons	1928	281 S.	150 k.
5) Uluğ Bey ve Zamanı	W. Barthold	1930	165 S.	150 k.
6) Milli Edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı-türki-i-Basit	Köprülüzade M. Fuat	1928	70 + 83	100 k.
7) Maniler	Kilisli Rıfat	1928	270 S.	121 k.
8) Gevheri	Köprülüzade M. Fuat	1929	99 S.	75 k.
9) Erzurumlu Emrah	Köprülüzade M. Fuat	1929	38 S.	30 k.
10) Pir Sultan Abdal	Köprülüzade M. Fuat	1929	75 S.	60 k.
11) On Altıncı Asır Sonuna kadar Türk Sazşairleri	Köprülüzade M. Fuat	1930	70 S.	60 k.
12) Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi	Köprülüzade M. Fuat	1930	75 S.	60 k.
13) Bektaşılık Tetkikleri	F. V. Hasluck	1928	141 S.	100 k.
14) القوانين الكليه لضبط اللغة التركيه	Müellifi meçhul	1928	94 S.	100 k.
15) بزم و رزم	عزیز بن اردشیر استرابادی	1928	541+75S.	400 k.
16) Influences du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres mystiques musulmans	Köprülüzade M. Fuat	1929	29 S	

Basılmakta olanlar

I) Türkiyat Mecmuası cilt III

II) Orta Asyada Arap İstilâsı Gibb

III) الادراك لسان الاتراك ابو حيان الاندلسي Caferoğlu Ahmet bey tarafından hazırlanmıştır

Fiati 60 Kuruş

Universitäts- und Landesbibliothek
Sachsen-Anhalt